

Kaznenopravni i povijesni aspekti bleiburškog zločina

UDK 355.293(497.5)“1945”
341.322.5(497.5)“1945”

Sažetak

Teška kršenja međunarodnog prava koja su se dogodila u svibnju 1945. god. kod Bleiburga zajedno s poveznim izručenjima i marševima smrti predstavljaju jednu od najtežobnijih i najtraumatičnijih epizoda hrvatske povijesti.

Uz obradu povijesne pozadine, autor u ovom radu po prvi put u pravnoj znanosti obrađuje bleiburške događaje i s pravnog stajališta.

Posebna pozornost posvećena je utvrđivanju odgovornosti država, postrojbi i pojedinaca za zločin. Odgovornost je osnovana na zakonima i običajima rata, odredbama tada važećih međunarodnih konvencija te sudskoj praksi.

Osnovna ideja ovog rada jest da bleiburški zločin ne smije proći nekažnjeno.

Ključne riječi: Bleiburg, međunarodno kazneno pravo, zakoni i običaji rata, II svjetski rat, ratni zarobljenici

Predgovor

Odabравši temu “Kaznenopravni i povijesni aspekti bleiburškog zločina” znao sam da me ne čeka lak posao. Riječ je o tematici koja zasigurno predstavlja jednu od najtežobnijih i najtraumatičnijih dijelova hrvatske nacionalne povijesti. Snažan razvoj međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava u zadnjim desetljećima te postavka da ratni zločin ne zastarijeva i ne smije proći nekažnjeno bili su inspiracija za nastanak ovog rada.

Rad je podijeljen u dvije osnovne cjeline, povijesnu i kaznenopravnu. Ideja je da se prvo proučavanjem povijesnih aspekata u njihovom širem i užem kontekstu utvrdi činjenična podloga za primjenu prava. Zatim, da se u kaznenopravnoj cjelini rada utvrdi primjenjivo pravo u smislu tada važećega međunarodnog prava koje bi se povezalо s prethodno utvrđenom činjeničnom podlogom. Na taj način cijeli rad poprima obrise svojevrsnoga logičkog silogizma te je temeljem toga moguće ukazati na odgovornost pojedinih država, vojnih postrojbi i pojedinaca za zločin. Navedena koncepcija naravno zahtijeva interdisciplinarni pristup.

Kada je riječ o povijesnom dijelu rada, tu postoji cijeli niz izvora, knjiga, objavljenih znanstvenih članaka i rasprava te svjedočanstava sa svih strana koje su sudjelovale u događajima tako da je utvrđivanje onoga što se dogodilo zapravo samo pitanje detaljnog istraživanja izvora i arhivske građe. Međutim, kada je riječ o pravnom dijelu, treba reći da

se naša pravna znanost (a nažalost ni naša kaznenopravna praksa) za razliku od historio-grafije nije uopće bavila ovom tematikom. Zato je ovdje riječ o gotovo pionirskom radu glede pravne struke.

Na kraju bih se želio zahvaliti dr. sc. Kseniji Turković, profesorici kaznenog prava na pomoći pruženoj pri izradi ovoga rada kao i na dragocjenoj podršci koju mi je dala u zadnjim godinama studija. Također, zahvaljujem se osoblju Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu koje je iskazalo zavidnu strpljivost i uslužnost tijekom moga istraživanja arhivske građe vezane za II. svjetski rat.

1. Uvodni dio - značenje i nazivlje

Odabrani naslov "KAZNENOPRAVNI I POVIJESNI ASPEKTI BLEIBURŠKOG ZLOČINA" zaslužuje neka osnovna značenjska objašnjenja propedeutičke naravi. Sintagma "bleiburški zločin" donekle je neodređena i mogla bi se iščitati dvojako.

Riječ je o nizu teških kršenja pravila međunarodnoga ratnog prava i tada važećih međunarodnih propisa¹ počinjenih prema civilnom stanovništvu, većinom hrvatske i bošnjačke nacionalnosti te pripadnicima poraženih oružanih snaga, pretežito ustašama, članovima njemačke vojske, crnogorskim četnicima, ali i ruskim Kozacima² koji su se dogodili na području Austrije i diljem bivše Jugoslavije. Zločin se može podijeliti u dvije faze: prvu koja je trajala od početka završnih ratnih operacija do 15. svibnja 1945. god. i drugu koja je trajala od toga datuma pa do ljeta 1945. god.

U prvoj fazi (od početka završnih ratnih operacija do 15. svibnja 1945. god.) kazne-na djela su činjena prema vojsci i civilnom stanovništvu koji su se nalazili u povlačenju pred snagama NOVJ-a, na području Slovenije u zonama odgovornosti i borbenog djelovanja I (zapovjednik Peko Dapčević), II (zapovjednik Koča Popović), III (zapovjednik Kosta Nađ) i IV (zapovjednik Petar Drapšin) jugoslavenske armije koje su bili izravno podređene Josipu Brozu. Manji dio povlačećih snaga uspio se domoći Austrije unatoč pokušajima jugoslavenskih snaga da im presijeku put i tamo se predao britanskim snagama (38. brigada Petog korpusa VIII. savezničke armije) pod zapovjedništvom generala P. Scotta i feldmaršala H. Alexandra, a pod političkom upravom Harolda Macmillana, britanskog ministra zaduženog za Sredozemlje, koje su ih 15. svibnja nakon kraćih pregovora u dvorcu Thurn-Valassina kraj Bleiburga u Austriji izručile jugoslavenskim komunističkim snagama (delegaciju 51. divizije III. jugoslavenske armije predvodio je Milan Basta).

U drugoj fazi (od izručenja 15. svibnja do ljeta 1945. god.) sve su poražene vojne formacije razoružane i neprijateljstva su prestala. Tada započinje izuzetna represivnost nove vlasti koja zarobljenu masu vojnika i civila tjera na marševe smrti (poznate pod alegorijskim nazivom "križni put") diljem Jugoslavije, a osobito na području Slovenije i Hrvatske. Izvršavana su sustavno i planski masovna smaknuća bez suđenja, pod upravom OZNE (Odjeljenje za zaštitu naroda) osnovani su zarobljenički logori, često samo nastavljajući rad već postojećih ustaško-fašističkih koncentracijskih logora. Represivnost nove vlasti nije usmjerena samo prema zarobljenim vojnicima i civilima već je usmjerena i prema stanovništvu zatečenom u zauzetim područjima gdje se uspostavlja komunistička revolucionarna vlast koju karakteriziraju masovna izvlaštenja, razbojstva, smaknuća najistaknutijih lokalnih pojedinaca i svećenika te slanja imućnijih građana u logore. Represivnost takvoga političkog sustava nastavit će se i znatno nakon ljeta 1945. god. (primjerice čak je legalizirano etničko čišćenje oko dva milijuna pripadnika njemačke nacionalne manjine koji su protjerani, a njihova imovina nacionalizirana) ali masovno izvršenje kazne-

¹ O tome više u kaznenopravnom djelu rada.

² O stradanjima ruskih Kozaka piše grof N. Tolstoj u knjizi "Ministar i pokolji"; Zagreb, 1991.

nih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom prema zarobljenim civilima i vojnicima u završnim ratnim operacijama prestaje krajem 1945. god.

Dakle, pod sintagmom "bleiburški zločin" ne obrađuju se samo okolnosti oko pregovora i izručenja zarobljenih civila i vojnika u dvorcu Thurn-Valassina kraj Bleiburga već sva masovna kršenja međunarodnog ratnog prava nad povlačećim civilima i vojnicima tijekom završnih ratnih operacija na području Jugoslavije i Austrije i nekoliko mjeseci po završetku rata.

NAPOMENA:

POVIJESNI DIO RADA (2. POVIJESNI ASPEKTI BLEIBURŠKOG ZLOČINA)
NE NALAZI SE U OVOJ SKRAĆENOJ VERZIJI

3. Kaznenopravni aspekti bleiburškog zločina

3.1. Primjenjivo međunarodno pravo

3.1.1. *Općenito-međunarodno kazneno i humanitarno pravo-uvodni dio*

Utvrdivši povijesne aspekte bleiburške tragedije koji predstavljaju činjeničnu podlogu za primjenu prava, rad će se sada posvetiti utvrđivanju pravne odgovornosti za masakre koji su se nepobitno dogodili i koji su opisani u povijesnom dijelu rada. Međutim, prije razrađivanja odgovornosti različitih aktera, postrojbi i država, potrebno je dati pregled normi međunarodnog prava koje propisuju ratne zločine, a mogu se primijeniti na te događaje. Takav zadatak nije odviše lak zbog dva čimbenika. Prvo, bleiburškom problematikom pravna znanost uopće se dosad nije bavila, za razliku od historiografije koja je tu osobito u zadnje vrijeme poprilično aktivna. Ovdje je riječ o gotovo pionirskom radu³ glede pravne struke. Drugo, zločini su se dogodili 1945. god. kada razvoj međunarodnoga ratnog, humanitarnog i kaznenog prava nije dosegao onaj stupanj na kojem se nalazi danas. Međutim, osnovni pravni instrumenti kao haško pravo i konvencije donesene zahtijevajući Međunarodnog odbora Crvenog križa postojali su i tada. Nadalje, praksa nakon II. svjetskog rata uspostavljenih sudova u Nürnbergu i Tokiju za suđenje najtežih kršenja međunarodnog prava od strane najviših preživjelih dužnosnika Njemačke i Japana ukazala je da takva kršenja počinjena vezano uz II. svjetski rat ne bi trebala proći nekažnjeno i da pravni instrumenti za njihovo kažnjavanje postoje.

3.1.2. *Izvori međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava*

Izvori međunarodnog prava⁴ su:

- a) međunarodne konvencije bilo opće ili posebne
- b) međunarodni običaj kao dokaz opće prakse, prihvaćene kao pravo
- c) opća načela prava, priznata od civiliziranih naroda
- d) sudske rješidbe i naučavanja najpoznatijih publicista različitih naroda kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravih pravila.

³ Postoji članak Stjepana Hefera pod naslovom *Izručivanje hrvatske vojske god.1945. u svjetlu međunarodnog prava* objavljen davne 1955. godine u malom te široj kako stručnoj tako i općoj javnosti nepoznatom glasilu hrvatskih franjevaca u Chicagu koje se naziva Hrvatski kalendar. Drugog rada ili knjige koja bi se značajnije bavila pravnim aspektima bleiburškog zločina nisam uspio naći.

⁴ Takvo definiranje izvora međunarodnog prava, uobičajeno u pravnoj znanosti, temelji se na odredbama čl. 38. Statuta Međunarodnog suda pravde koji predstavlja sastavni dio Povelje UN-a. Više u Andrassy Juraj i suradnici, "Međunarodno pravo", Zagreb, 1998. zatim u Nussbaum A, "Concise History of the Law of Nations", New York, 1962. i sl.

Ovakva struktura izvora odnosi se, naravno, i na međunarodno kazneno i humanitarno pravo.

a) Konvencije kao izvor međunarodnoga kaznenog humanitarnog prava mogu biti opće i posebne. Pritom se odnos između posebnih i općih određuje načelom *lex specialis derogat legi generali* prema kojem se opće odredbe primjenjuju samo ako što drugo nije uređeno posebnim. Na području međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava ali i na području međunarodnoga ratnog prava donesen je cijeli niz konvencija. Govoreći o konvencijama koje uređuju te dvije grane možemo detektirati dvije glavne skupine: ženevsko pravo i haško pravo. Pritom je osnovna razlika u tome što se haško pravo odnosi na pravila ratovanja (npr. uporaba bojnih otrova, znaci predaje, nedopuštene metode ratovanja i sl.) dočim se ženevsko pravo bavi zaštitom sudionika oružanih sukoba (npr. ratnih zarobljenika, civila, ranjenika, brodolomaca i sl.). Značajan dio ženevskog i haškog prava inkorporiran je u međunarodno običajno pravo.

Pod ženevskim pravom danas razumijevamo prvenstveno četiri Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1949. god. i dva dopunska Protokola uz te konvencije od 8. lipnja 1977. Riječ je o: Ženevskoj konvenciji o zaštiti ranjenika i bolesnih u kopnenom ratu⁵, Ženevskoj konvenciji o zaštiti ranjenika, bolesnih i brodolomaca u pomorskom ratovanju⁶, Ženevskoj konvenciji o postupanju prema ratnim zarobljenicima⁷ i Ženevskoj konvenciji o zaštiti civila u ratu⁸ te Protokolu I⁹ koji se odnosi na zaštitu žrtava međunarodnih oružanih sukoba i Protokolu II¹⁰ koji se odnosi na zaštitu žrtava u oružanim sukobima koji nemaju međunarodni karakter. Svi su akti koji ulaze u ženevsko pravo doneseni zahvaljujući zalaganju i radu Međunarodnog odbora Crvenog križa u Ženevi. Međutim, ženevsko pravo postojalo je i prije usvajanja konvencija iz 1949. god. koje koristimo danas. Postoje konvencije prethodnice onih iz 1949. od koji je za bleiburšku tematiku najvažnija Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929 god.

Haško pravo čini cijeli niz konvencija, pravila i deklaracija od kojih neke i nisu usuglašene i usvojene u Den Haagu (na što bi možda naziv upućivao) a zajednička im je karakteristika da uređuju pravila ratovanja. Od velikog broja akata koji ulaze u opseg haškog prava kao najvažnije treba izdvojiti dvije konvencije donesene još 1907. godine te konvenciju iz 1954. god. Riječ je o Haškoj konvenciji o zakonima i običajima rata¹¹ (zapravo Pravilima o zakonima i običajima rata koja su aneks uz spomenutu Konvenciju), Haškoj konvenciji o pravima i dužnostima neutralnih država i neutralnih osoba u vrijeme rata¹² te Haškoj konvenciji o zaštiti kulturne baštine u vrijeme rata¹³. Kako je Haška konvencija o zakonima i običajima rata zajedno s Pravilima o zakonima i običajima rata donesena još 1907. god. onda je kronološki relevantna za bleiburšku tematiku.

b) Međunarodni običaji kao dokaz opće prakse, prihvaćene kao pravo predstavljaju također izvor međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava. Sažeti izričaj (međunarodni običaji kao dokaz opće prakse, prihvaćene kao pravo) koji se koristi u Statutu Međunarodnog suda Pravde¹⁴ upućuje na klasičnu teoriju definiranja običaja putem dva elementa koja su općeprihvaćena u međunarodnom pravu.

⁵ Tekst Konvencije u engleskom izvorniku može se naći u "Handbook of the International Red Cross and Red Crescent movement", skupina autora, Geneva, 1994, str. 23.

⁶ Isto, str. 47.

⁷ Isto, str. 67.

⁸ Isto, str. 136.

⁹ Isto, str. 198.

¹⁰ Isto, str. 270.

¹¹ Isto, str. 299 (sažeti prikaz).

¹² Isto, str. 310.

¹³ Isto, str. 316.

¹⁴ čl.38. Statuta Međunarodnog suda pravde, dio Povelje UN-a.

U međunarodnom pravu, kao uostalom i u većini drugih pravnih disciplina,¹⁵ običaj postaje izvorom prava kada se ispune dvije pretpostavke od kojih je jedna objektivne, a druga subjektivne naravi. Prva, objektivna pretpostavka, jest da postoji kontinuirana praksa vršenja nekog običaja, odnosno trajno ponašanje. Druga, subjektivna pretpostavka, jest da postoji pravna svijest o postojanju nekog običaja (tzv. *opinio iuris*). Kada se ispune te dvije pretpostavke, običaj postaje izvorom međunarodnog prava. To se događa konstitutivno ali je ipak vrlo korisno kada je riječ o međunarodnom pravu da običaj bude potvrđen, primjerice u nekom pravnom aktu, presudi ili čak znanstvenoj publicistici unatoč tome što se teorijski gledano radi o utvrđivanju već postojećeg, o deklaratornosti. Tako je za utvrđivanje običaja međunarodnog kaznenog i humanitarnog prava 1945. god. (vezano uz bleiburške događaje) dragocjena praksa Nürnberškog suda (Međunarodni vojni sud) koji je ustanovio da su zločini koje su počinili najviši njemački nacistički dužnosnici tijekom II. svjetskog rata, već tad bili zabranjeni međunarodnim običajnim pravom koje je obvezujuće za sve države i narode¹⁶.

c) Opća načela prava, priznata od civiliziranih naroda predstavljaju izvor međunarodnog prava ali kada je riječ o stanju međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava 1945. god. nisu bila od većeg značenja. Naime, sve donedavno nisu korištena kao izvor međunarodnoga humanitarnog prava u praksi. Štoviše, neka opća pravna načela koja se inače primjenjuju u međunarodnom javnom pravu ne primjenjuju se u međunarodnom kaznenom i humanitarnom pravu. Tako se primjerice opće pravno načelo *inampliendi non est adimplendum* (onaj tko sam ne poštuje odredbu ne može od drugog zahtijevati da je poštuje, što se osobito odnosi na pravo međunarodnih ugovora) ne primjenjuje na međunarodno kazneno i humanitarno pravo jer bi to izazvalo teške posljedice (tako bi jedan ratni zločin mogao opravdati drugi i sl.).

d) Sudske rješidbe i naučavanja najpoznatijih publicista različitih naroda kao pomoćno sredstvo za utvrđivanje pravnih pravila izvor su međunarodnog prava. Unatoč činjenici da je riječ o tek supsidijarnom izvoru međunarodnog prava, za međunarodno kazneno i humanitarno pravo to je vrlo dragocjen izvor, osobito kada je riječ o sudskim rješidbama, odnosno sudskoj praksi. Praksa najrazličitijih međunarodnih sudova jest živi i vrlo aktivan izvor prava. Uz sudsku praksu međunarodnih sudova (uz Međunarodni sud pravde koji se kao tijelo UN-a bavi sporovima između država tu danas ulaze Stalni međunarodni kazneni sud uspostavljen Rimskim statutom¹⁷, te *ad hoc* Međunarodni kazneni sudovi za bivšu Jugoslaviju i Ruandu uspostavljeni odlukama Vijeća sigurnosti UN-a¹⁸) treba uzeti u obzir i rad nacionalnih sudova na kažnjavanju najtežih kršenja međunarodnoga humanitarnog i kaznenog prava. Za bleiburšku tematiku osobito je značajna praksa Međunarodnoga vojnog suda u Nürnbergu koji je utvrđivao individualnu odgovornost najviših nacističkih dužnosnika za zločine koje je Njemačka počinila u II. svjetskom ratu. U odlukama Nürnberškog suda jasno je utvrđeno da su ti zločini u vrijeme II. svjetskog rata bili zabranjeni međunarodnim običajnim pravom¹⁹. Kako je međunarodno običajno kazneno i humanitarno pravo obvezujuće za sve države i narode, jasno je da se ono odnosilo i na jugoslavenske i britanske snage 1945. god.

¹⁵ Utvrđivanje običaja putem subjektivnog i objektivnog elementa uz međunarodno pravo prisutno je i u drugim pravnim disciplinama poput građanskog i radnog prava ali ne može se smatrati univerzalnom pravnom metodom za običaje kao što pogrešno smatraju neki autori. Naime, u trgovačkom pravu gdje je također prvotno bio prihvaćen pristup subjektivnog i objektivnog elementa danas je usvojena objektivna teorija važenja običaja prema kojoj se običaj primjenjuje ako nije protivan kogentnim normama (prinudnom pravu) ili drugačijem sporazumu stranaka, to se odnosi na trgovačke običaje u vertikalnom i horizontalnom smislu, a ti običaji su na snazi ako su stankama trgovačkog ugovora bili poznati ili s obzirom na okolnosti nisu mogli biti nepoznati.

¹⁶ O takvoj praksi Nürnberškog suda (Međunarodni vojni sud) više u naslovu 3.1.6. ovog rada.

¹⁷ Više u Josipović Ivo, Krapac Davor, Novoselac Petar, "Stalni Međunarodni kazneni sud" i sl.

¹⁸ Više u Josipović Ivo, "Haško implementacijsko pravo", Zagreb, 2000., V. Đ. Degan, B. Pavišić, "Međunarodno kazneno pravo", Rijeka, 2005. i sl.

¹⁹ O praksi Nürnberškog suda više u naslovu 3.1.6.

3.1.3. *Primjenjivost međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava na bleiburške događaje - općenito*

Bleiburški zločini dogodili su se 1945. god. tako da primjena danas važećih normi međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava ne dolazi u obzir. Takav pristup slijedi iz najosnovnijeg načela kaznenog prava *nullum crimen sine lege, nulla poene sine lege*²⁰, odnosno načela zakonitosti. Načelom zakonitosti ostvaruje se garantivna funkcija kaznenog zakona na način da je zabranjeno povratno (retroaktivno) djelovanje kaznenih materijalnih normi.

Činjenica da 1945. god. nisu postojala ona pravna sredstva koja poznajemo danas ne znači da ne postoji pravo nadležno za bleiburška događanja. Prvo, postoji Ženevska konvencija za zaštitu ratnih zarobljenika iz 1929. god. (prethodnica Konvencija iz 1949. god. koje koristimo danas zajedno s dopunskim Protokolima) čije su stranke bile NDH, Velika Britanija i Jugoslavija (DFJ)²¹. Drugo, zakoni i običaji rata koji ulaze u haško pravo obvezivali su sve sukobljene strane u II. svjetskom ratu. Takvo stajalište potvrđeno je i kroz praksu Nürnberškog suda (Međunarodni vojni sud). O svemu tome detaljnije u sljedećima naslovima²².

3.1.4. *Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929 god. kao izvor prava za bleiburške događaje*

Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika odnosno Konvencija o postupanju prema ratnim zarobljenicima, što je njezin puni naziv, donesena je 27. srpnja 1929. godine na Diplomatskoj konferenciji u Ženevi pod pokroviteljstvom Međunarodnog odbora Crvenog križa²³. Ukupno su je ratificirale 54 države²⁴, izvorni tekst je na francuskom jeziku, a depozitar je švicarska vlada. Konvencija iz 1929. god., unatoč činjenici što je i dalje na snazi, danas je pomalo anakrona i malo se koristi jer je u praksi zamijenjena s četiri Ženevske konvencije iz 1949. god. i dva protokola iz 1977. god. na te konvencije. No, za potrebe ovoga rada značajna je jer je bila jedan od osnovnih pravnih instrumenata međunarodnoga ratnog i humanitarnog prava 1945. godine kada su se dogodili bleiburški zločini.

Važnost Konvencije iz 1929. god. za bleiburšku tematiku ogleda se u činjenici da je ona bila pravno obvezujuća za sve države koje su sudjelovale u događajima. NDH je stranka Konvencije jer je ratifikacijske isprave podnijela Vladi Švicarske 20. siječnja 1943. Velika Britanija (odnosno UK) je jedna od izvornih potpisnica te je za nju Konvencija obvezujuća još od 23. lipnja 1931. Kraljevina SHS (koja je kasnije te godine preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju) je ratifikacijske isprave podnijela 30. lipnja 1931. Treba imati na umu da se Vlada DFJ osnovana na temelju sporazuma Tito-Šubašić 1944. god. smatrala pravnim sukcesorom Kraljevine Jugoslavije te je zahvaljujući tome i uživala formalni status saveznika SAD-a i Velike Britanije. Dakle, Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. pravno je obvezujuća za DFJ koja je bila subjekt međunarodnog

²⁰ U punom značenju govori se o *nullum crimen, nulla poena sine lege scripta, stricta, certa et praevia*, odnosno o tome da kazneni zakon mora biti pisan, određen te ne smije djelovati povratno ili primjenjujući analogiju.

²¹ O značenju Ženevske konvencije iz 1929. god. kao izvora prava za bleiburške događaje više u naslovu 3.1.4.

²² Naslovi 3.1.4. i 3.1.5.

²³ Međunarodni odbor Crvenog križa krenuo je u izradu Konvencije koju će kasnije predložiti Diplomatskoj konferenciji inspiriran tegobnim poukama koje je nametnuo I. svjetski rat. Pritom cilj nije bio da se Konvencijom zamijeni haško pravo u vidu pravila i konvencija iz 1899. i 1907. godine već da se ono nadopuni. Naime, ta pravila pokazala su neke nepreciznosti pa je Konvencija uvela novine u područjima zabrane odmazde i kolektivnih kazni, organizacije poslova tijekom zarobljeničtva te načina označavanja na bojištu.

²⁴ Stupila je na snagu 19. lipnja 1931. god.

prava 1944.-1945. god. Uostalom, jugoslavenski komunistički dužnosnici vrlo su često izjavljivali da su jugoslavenske antifašističke snage regularna saveznička vojska koja poštuje sve konvencije Crvenog križa. FNRJ koja je osnovana 29.11.1945. god. nije zauzela stav pravnog kontinuiteta s prvom Jugoslavijom. Međutim, pravna vezanost FNRJ Konvencijom iz 1929. god. nije relevantna za ovu tematiku (zločini su se dogodili prije proglašenja FNRJ).

Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god.²⁵ određuje da se ratni zarobljenici nalaze u vlasti neprijateljske države, a ne pojedinaca ili postrojbi koje su ih zarobile te se prema njima mora postupati humano, moraju biti zaštićeni od svih nasilnih čina, uvreda i javne znatiželje, najstrože su zabranjene sve mjere odmazde²⁶. Prema tome, država koja ih je zarobila odgovara za njih. Ratni zarobljenici prema odredbama Konvencije imaju zadržati sva građanskopravna svojstva²⁷ te se moraju neposredno po njihovom zarobljavanju izmjestiti na položaje dostatno udaljene od područja borbenog djelovanja kako ne bi bili u opasnosti²⁸. Ukoliko se takvo izmješavanje odvija pješice, ne smije se prijeći više od 20 km dnevno osim ako protivno zahtijevaju potrebe dosizanja izvora vode i spremišta hrane. Tijekom zarobljeničtva trebali bi biti smješteni u smještajne objekte koji moraju biti adekvatno grijani i osvjetljeni te općenito omogućavati brigu za zdravlje i održavanje osobne higijene²⁹. Ratnim zarobljenicima mora biti omogućen pristup dostatnim količinama vode za piće³⁰. Svaki ratni zarobljenik mora biti stavljen pod upravu odgovornog časnika³¹. Konvencija zabranjuje sve oblike okrutnosti te kolektivnu kaznu³².

Kasnije će se u radu konkretno činjenično stanje dovesti u vezu s ovim navedenim odredbama Ženevske konvencije (u poglavljima 3.2. i 3.4. koji obrađuju odgovornost jugoslavenskih i britanskih snaga za zločin).

3.1.5. Zakoni i običaji rata (haško pravo) kao izvor prava za bleiburške događaje

Položaj i značenje haškog prava već je objašnjeno u naslovu koji se bavi izvorima međunarodnog i humanitarnog prava. Najrelevantniji dio haškog prava za bleiburšku tematiku jest Haška konvencija o zakonima i običajima rata iz 1907. god.

Prije nego što se posvetimo analizi zakona i običaja rata kao izvora prava za bleiburške događaje, kratko ću se osvrnuti na značenje Haške konvencija o pravima i dužnostima neutralnih država i osoba u vrijeme rata iz 1907. god. koja također ulazi u opseg haškog prava. To je potrebno jer postoji u britanskoj javnosti stajalište prema kojem je UK zapravo bilo samo posrednik između dviju suprotstavljenih strana kod Bleiburga. U predmetnim događajima nije bilo neutralnih zemalja. Velika Britanija kao i SAD bile su u ratnom stanju s Njemačkom i NDH. NDH je čak i formalno objavila rat Velikoj Britaniji. Bezuvjetna kapitulacija svih pomorskih, zračnih i kopnenih snaga Njemačke stupila je na snagu 8. svibnja formalno u 23.00 h, a efektivno u ponoć 8./9. svibnja, dok su snage NDH prestale s organiziranim otporom i predale se u 16.20 h 15. svibnja 1945. god. DFJ je također bila u ratnom stanju s Njemačkom i NDH³³. Zapovjednik njemačke skupine snaga "jugoi-

²⁵ Tekst Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. u engleskom izvorniku moguće je pronaći na internetu na stranici Međunarodnog odbora Crvenog križa (www.icrc.com) .

²⁶ čl. 2. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika .

²⁷ čl. 3. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika .

²⁸ čl. 7. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika.

²⁹ čl. 10. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika.

³⁰ čl. 11. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika.

³¹ čl. 19. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika.

³² čl. 46. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika.

³³ DFJ je kao pravni sljednik Kraljevine Jugoslavije bila u ratnom stanju s Njemačkom. Unatoč činjenici što Jugoslavija nije priznavala postojanje NDH, ona je vodila oružanu borbu s njezinim snagama nerijetko izjavljujući da svoju oružanu silu smatra regularnom savezničkom vojskom koja se pridržava ratnog prava.

stoka" (proširena grupa armija E) koja je bila zadužena za Jugoslaviju (zapravo za cijeli Balkan) general Lühr predao se jugoslavenskim snagama po kapitulaciji Njemačke 9. svibnja u Sloveniji³⁴. Prema tome, nije bilo kod Bleiburga neutralnih strana te stoga Haška konvencija o pravima i dužnostima neutralnih država i osoba u vrijeme rata iz 1907. nije relevantna za bleiburška događanja.

Kada se govori o zakonima i običajima rata u smislu haškog prava, misli se na Hašku konvenciju o zakonima i običajima rata iz 1907. god. te pripadajuća Pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god. koja su aneks uz spomenutu konvenciju. Ovdje nema potrebe osvrutati se na važenje zakona i običaja rata prema državama koje su bile sudionici u bleiburškim događanjima (Jugoslavija, NDH, V. Britanija) jer je najveći dio odredbi haškog prava glede zakona i običaja rata (Konvencija i Pravila iz 1907. god.) već tada bio dijelom međunarodnoga običajnog prava i kao takav obvezatan za sve države i narode. Tu činjenicu potvrdila je i praksa Međunarodnoga vojnog suda u Nürnbergu o čemu će biti riječ u sljedećem poglavlju³⁵.

Pojam ratnog zarobljenika obuhvaća zarobljene članove vojski, milicija i dobrovoljačkih odreda koji ispunjavaju sljedeće pretpostavke³⁶:

- a) Nalaze se pod zapovjedništvom nadređene osobe
- b) Imaju jasno određeno i vidljivo vojno znakovlje na sebi
- c) Otvoreno nose oružje
- d) Djeluju u skladu sa zakonima i običajima rata.

Na takvu definiciju ratnih zarobljenika koja je dio Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god. upućuje i Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. Stoga je takvo definiranje pojma ratni zarobljenik važno i za bleiburšku tematiku (Ženevska konvencija iz 1949. god. pak ne preuzima isti pristup već nanovo definira pojam ratnog zarobljenika na nešto širi način³⁷).

Haška pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.³⁸ između ostalog određuju da se ratni zarobljenici nalaze pod vlašću neprijateljske države, a nikako njoj pripadajućih pojedinaca ili snaga koji su ih zarobili,³⁹ odnosno da je država pod čijom se vlašću nalaze odgovorna za njih⁴⁰. Osobito je zabranjeno ubijanje ili ranjavanje neprijatelja koji je položio oružje, nema više sredstva za obranu ili je izjavio predaju⁴¹. Zakoni i običaji rata uređuju bijelu zastavu kao oznaku mira i međunarodnu oznaku predaje⁴². Haškim pravilima također se zabranjuje razbojništvo i kolektivna kazna⁴³.

3.1.6. Praksa Nürnberškog suda kao izvor prava za bleiburške događaje

Međunarodni vojni sud u Nürnbergu utemeljen je 8. kolovoza 1945. god. sporazumom u Londonu između četiriju velikih savezničkih sila (SAD, SSSR, V. Britanija, Fran-

³⁴ Doduše Lühr je kasnije izišao iz zarobljenništva jer ga jugoslavenske snage nisu bile sposobne zadržati ali njegovu predaju konzumirana je 9. svibnja i on se nije mogao dvaput predati tako da su ga zapadni saveznici poslije rata izručili Jugoslaviji gdje mu je suđeno za ratne zločine i agresiju koju je Njemačka počinila na ovim prostorima. Osuđen je na smrt strijeljanjem.

³⁵ 3.1.6. Praksa Nürnberškog suda kao izvor prava za bleiburške događaje.

³⁶ čl. 1. Haških pravila o zakonima i običajima rata, vezano za čl. 4 istih Pravila.

³⁷ čl. 4. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika od 12.8.1949. god.

³⁸ Skraćeni tekst najvažniji Haških pravila moguće je naći u "Handbook of the International Red Cross and Red Crescent movement", skupina autora, Geneva, 1994., str. 299 i sl. (na engleskom jeziku).

³⁹ čl. 4. Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.

⁴⁰ čl. 7. Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.

⁴¹ čl. 23. Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.

⁴² čl. 32. Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.

⁴³ čl. 47. i čl. 50. Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.

cuska) kako bi se utvrdila individualna odgovornost najviših dužnosnika Njemačke za zločine počinjene u II. svjetskom ratu. Londonski sporazum četiri velike sile sklopile su postupajući u interesu UN-a koji su tada bili u osnivanju uz potporu svih 19 zemalja osnivača svjetske organizacije.

Nürnberškim procesima bio je zahvaćen ukupno 21 najviši njemački dužnosnik, od toga 13 članova nacističke stranke (Nacionalsocijalističke partije): Goering, Ribbentrop, Hess, Rosenberg, Frank, Speer, Frick, Schacht, Papen, Neurath, Seyss-Inquat, Keitel i Reader. Nürnberška suđenja predstavljaju prekretnicu u razvoju međunarodnoga kaznenog prava u cijelom nizu dostignuća poput postavke da su za kršenja međunarodnog prava odgovorni i pojedinci, a ne samo države (individualna odgovornost), nemogućnosti opravdavanja višom zapovijedi, začetke doktrine zločinačke organizacije i sl. Danas su ta dostignuća opće prihvaćena u međunarodnom kaznenom i humanitarnom pravu. Doduše, ona nisu bila apsolutne novine u razvoju međunarodnog prava ali Nürnberški procesi pomogli su njihovoj punoj afirmaciji⁴⁴.

Važnost sudske prakse Međunarodnoga vojnog suda u Nürnbergu za bleiburšku tematiku ogleda se u činjenici da se taj sud u svojim presudama bavio utvrđivanjem međunarodnoga običajnog prava kao izvora prava za osuđivanje njemačkih dužnosnika. To je bitno jer je međunarodno običajno pravo obvezujuće za sve države i narode. Prema tome, one međunarodne norme koje omogućuju utvrđivanje individualne odgovornosti njemačkih dužnosnika također se mogu primijeniti na utvrđivanje odgovornosti dužnosnika komunističke Jugoslavije i V. Britanije. Na taj način sudska praksa (sudske rješidbe i naučavanja najpozvanijih publicista različitih naroda) kao supsidijaran izvor međunarodnog prava pokazuje što je u određenom razdoblju međunarodni običaj (međunarodni običaji kao dokaz opće prakse, prihvaćene kao pravo), dakle jedan od osnovnih izvora međunarodnog prava. Teorijski gledano, pravomoćnim presudama međunarodnih sudova samo se deklaratorno utvrđuje da su se ispunile subjektivna i objektivna pretpostavka da bi neka norma dobila značenje međunarodnog običaja.

Međunarodni vojni sud u Nürnbergu često se pozivao u svojim odlukama na međunarodno običajno pravo. Tako je Nürnberški sud utvrdio da su zabrane iz Haške konvencije o zakonima i običajima rata iz 1907. god. koje se odnose na nehumano postupanje s ratnim zarobljenicima, uporabu bojnih otrova, nepravilnu uporabu zastava mira i slična pitanja bile na snazi odavno prije usvajanja Haške konvencije iz 1907. god. (*these prohibitions have been enforced long before date of the Convention*⁴⁵). Kršenje tih zabrana (nehumano postupanje s ratnim zarobljenicima, nepravilna uporaba zastava mira i sl.) od 1907. god. predstavlja zločin protiv međunarodnoga ratnog prava, kazneno djelo⁴⁶. Temeljem takvih stajališta razvidno je ne samo da su odredbe Haške konvencije o zakonima i običajima rata u vrijeme bleiburških događaja bile inkorporirane u međunarodno običajno pravo, već da je i za njihova kršenja u II. svjetskom ratu pravno moguće i dopustivo utvrditi individualnu odgovornost.

Osim što je utvrdio da su odredbe Haške konvencije o zakonima i običajima rata iz 1907. god. dio međunarodnoga običajnog prava i kao takve obvezujuće za sve strane

⁴⁴ Više u Cassese Antonio, "International Criminal Law", Oxford, 1997.

⁴⁵ Ratna komisija UN-a, "History of the UN War crimes commission and the development of the laws of the war", London, 1948., str. 220.

⁴⁶ Primjera radi navodim ovdje citat jedne takve presude Nürnberškog suda iz knjige "History of the UN War crimes commission and the development of the laws of the war", London, 1948. na str. 220 koji sam preveo s engleskog jezika:

Haška konvencija iz 1907. zabranila je određene metode ratovanja. U takve zabranjene metode ulazi i nehumano postupanje sa zarobljenicima, uporaba bojnih otrova, nepravilna uporaba zastava mira i slična pitanja. Mnoge od tih zabrana bile su provodene[na snazi] davno prije Konvencije; ali su od 1907. svakako postali kaznena djela kažnjiva kao kršenja zakona rata; ipak, Haška konvencija nigdje ne proskribira takva ponašanja kao kaznena djela niti propisuje ikakvu kaznu niti spominje ikakav sud koji bi sudio počiniteljima. Međutim, već niz godina vojni sudovi sude i osuđuju pojedince krive za kršenja zakona kopnenog ratovanja koje je utvrdila Konvencija.

i u II. svjetskom ratu, u svojim presudama Međunarodni vojni sud u Nürnbergu utvrdio je da su čak i pojedine odredbe Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. postale dio međunarodnoga običajnog prava. Tako Sudsko vijeće navodi da je pravo Povelje kojim je utemeljen Nürnberški sud odlučno i obvezujuće za to Vijeće ali je pritom i navelo da ratni zločini definirani u članku 6. Povelje *were already recognised as war crimes under international law* (da su već bili priznati kao ratni zločini protiv međunarodnog prava), odnosno *they were covered by Articles 46., 50., 52. and 56. of the Hague Convention of 1907, and Articles 2., 3., 4., 46. and 51. of the Geneva Convention of 1929*⁴⁷ (već su bili uređeni člancima 46., 50., 52. i 56. Haške konvencije iz 1907. god. i člancima 2., 3., 4., 46., i 51. Ženevske konvencije iz 1929. god.). Dakle, Nürnberški sud se smatra vezan Poveljom (*Charter*) kojim je osnovan ali ratni zločini definirani njome definirani već postoje i priznati su postojećim međunarodnim pravom u smislu odredbi Haške konvencije o zakonima i običajima rata iz 1907. god. te članaka 2., 3., 4., 46. i 51. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. Sadržaj navedenih članaka Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. ukratko je opisan u odgovarajućem naslovu ovog rada (naslov 3.1.4., str. 29). Iz takvog stava slijedi da je pravo sadržano u člancima 2., 3., 4., 46. i 51. Ženevske konvencije iz 1929. god. već i prije 1945. god. bilo dio međunarodnoga običajnog prava i kao takvo obvezujuće je za sve države i narode.

3.2. Odgovornost jugoslavenskih snaga

Najveću odgovornost za bleiburške zločine neprijeporno snose jugoslavenske snage. Takav zaključak može se jasno iščitati iz činjeničnog stanja, iz onog što se dogodilo a opisano je u povijesnom dijelu ovoga rada. U ovom ću poglavlju preispitati i istražiti dosege te odgovornosti u smislu kršenja tada važećih normi međunarodnog prava (o važećem pravu više je bilo riječi u prethodnom naslovu, na kraju ovog naslova bit će pak spomena o primjeni toga prava). Pritom treba paziti na dvije temeljne opasnosti. Prvo, opasnost da se uđe u analizu samo najvišega državnog vrha Jugoslavije, a zanemare detalji i odgovornost pripadnika postrojbi koje su se nalazile neposredno na terenu. Pritom naravno nije svrsishodno baviti se odgovornošću svakoga pojedinog pripadnika snaga već samo najznačajnijih aktera. Drugo, opasnost da se analiziranjem detalja i pojedinih događaja zaobiđe odgovornost najviših dužnosnika, odnosno same jugoslavenske države te da se pritom ne detektira ukupni zapovjedni lanac.

Govoreći o odgovornosti jugoslavenskih snaga, treba prvo utvrditi koje su se jugoslavenske postrojbe nalazile na terenu. U samim završnim operacijama jugoslavenska strana angažirala je gotovo sve raspoložive snage organizirane u četiri armije pojačane s partizanskim snagama u Sloveniji i Hrvatskoj. Zadatak te velike sile bio je dovršiti oslobođenje Jugoslavije ali i zarobiti ustaške snage, odnosno obručem koji su trebali zatvoriti III. i IV. jugoslavenska armija spriječiti odstupnicu iz zemlje i predaju zapadnim saveznicima. O tome svjedoči i već navedena zapovijed Josipa Broza o otpočinjanju završnih ratnih operacija a koju opisuje Milan Basta u svojoj knjizi⁴⁸.

⁴⁷ Isti izvor i stranica kao u prethodnim bilješkama (118 i 119).

⁴⁸ M. Basta u knjizi "Rat je završio 7 dana kasnije", Beograd, 1986., na str. 283 prenosi zapovijed Josipa Broza za započinjanje završnih operacija i kratko opisuje glavne ciljeve: *U planu Vrhovnog komandanta...u kojem su razrađene završne operacije za oslobođenje zemlje, postavljen je zadatak jedinicama naše armije:*
-definitivno osloboditi naše narode od fašističke vladavine
-osloboditi našu etničku teritoriju: Slovenačko primorje, Istru i Hrvatsko primorje;
-u tom cilju preduzeti posljednju ofanzivu, okružiti i zarobiti glavne snage njemačke grupe armija «E», ustaško-domobranske i četničke jedinice, koje će se u odstupanju naći na teritoriju Slovenije, odnosno u rejonu Trst-Zagreb-Celovec-Maribor.

Ipak, nisu sve jugoslavenske snage koje su sudjelovale u završnim ratnim operacijama bile uključene, bar na najizravniji način u bleiburške događaje. S druge strane, snage koje su izvršile prve pokolje i sprovele izručene vojnike i civile natrag u Jugoslaviju nisu se dugo zadržale na tom *zadatku* budući da su to bile najelitnije i najisturenije postrojbe koje su ubrzo dobile nove vojnički važnije zadaće dok je sprovođenje zarobljenih vojnika i civila po njihovim marševima smrti prepušteno pozadinskim snagama.

Kao što je vidljivo iz povijesnog dijela najviši jugoslavenski predstavnik u samim pregovorima s Britancima u dvorcu Thurn-Valassina iznad Bleiburškog polja bio je Milan Basta. Basta je u to vrijeme, 1945. god., bio politički komesar 51. brigade (tzv. vojvođanske) u sastavu III. jugoslavenske armije. Okolnost da se baš on našao toga 15. svibnja kod Bleiburga kao najviši jugoslavenski predstavnik nije rezultat njegova izbora za tu zadaću od njemu nadređenih, već je rezultat slučajnog razvoja događaja i to uslijed Bastinih rezolutnih nastojanja da spriječi predaju i jednog vojnika zapadnim saveznicima te puke činjenice da je III. jugoslavenska armija najviše napredovala prema Austriji. Bastina odlučnost i strah da neće uspjeti poprima razmjere osobne vendete što se može vidjeti na mnogo mjesta u njegovoj knjizi o tim događajima. Uz Bastu od viših časnika s jugoslavenske strane na pregovorima sudjelovao je i predstavnik slovenskih partizana Ivan Kovačić Efenko, zapovjednik 14. slovenske divizije i nositelj ordena narodnog heroja Jugoslavije. Bastina rezolutnost manifestirana je i na samim pregovorima gdje je izdao ultimatum hrvatskim predstavnicima u kojem traži bezuvjetnu predaju u roku od jednog sata, u suprotnom prijeti da se neće pridržavati normi međunarodnoga ratnog prava⁴⁹. Iz takvog ultimatumu je ujedno i vidljivo da je Basta u to vrijeme bio upoznat s normama međunarodnoga ratnog prava. Nakon što su uspjeli u svojim namjerama da ishode izručenje vojnika i civila koji su se predali na Bleiburškom polju, jugoslavenske pregovarače u njihovom zapovjednom mjestu u obližnjem selu Hrust dočekala su novopristigla jugoslavenska pojačanja. Riječ je bila prvenstveno o snagama elitne 12. proleterske (tzv. slavonske) divizije. Tamo se našao i zapovjednik 12. divizije Dušan Ostojić, poznat pod nadimkom Osman i njegov zamjenik Rade Knežević, poznat pod nadimkom Tihi. Ostojić i Basta planiraju sprovođenje predaje snaga na Bleiburškom polju. Točnije rečeno, oni 15. svibnja 1945. god. u svom zapovjednom mjestu u selu Hrust pripremaju masovni masakr. Smještaju svoje postrojbe na obližnje šumske proplanke s obiju strana Bleiburškog polja. Na taj način ostvaruju taktičku kontrolu nad cijelim poljem, a istodobno onemogućuju svaki ozbiljniji otpor jer su se jugoslavenske snage nalazile skrivene u šumi a hrvatski vojnici i civili stiješnjeni na čistini u polju. Jugoslavenske snage bile su naoružane teškim i lakim strojnicama. Nakon što su Basta i Ostojić dovršili planiranje i taktički razmjestili snage, a po isteku ultimatumu Basta odlazi do hrvatskih položaja i nakon kraće inspekcije vraća se natrag te pritom daje svojim snagama znak rukom nakon čega je otpočeo masakr. Osobito je užasavajuća okolnost da su se u tom trenutku Bleiburškim poljem vijorilo tisuće bijelih zastava u znak predaje. Strojnička paljba pokosila je stiješnjenu masu civila, žena i djece te vojnika koji su se predali. Pobijeni i ranjeni padali su u hrpama. Nakon dovršenja paljbe pripadnici jugoslavenskih snaga ušli su u gomilu i započeli s pljačkom osobnih predmeta i klanjem onih ranjenih nesretnika koje strojnice nisu uspjele ubiti. O tim događajima pisao je diplomatski kurir Teodor Pavić⁵⁰.

Uz Milana Bastu i Dušana Ostojića kao najodgovornije na samom Bleiburškom polju u ime njihovih postrojbi 51. i 12. divizije, odnosno u ime Jugoslavije, treba uzeti u obzir da

⁴⁹ Taj ultimatum prenosi grof N. Tolstoj u svojoj knizi "Ministar i pokolji"; Zagreb, 1991. na str. 108: *Zahitjevamo bezuvjetnu predaju cijele vaše vojske za jedan sat. Ako prihvatite, žene i djeca mogu se vratiti svojim kućama. Vojnici i oficiri ostat će ratni zarobljenici....Ako ne prihvatite uvjete, za petnaest minuta započet će opći napad i vi se nećete imati pravo pozivati na internacionalne konvencije Crvenog križa.*

⁵⁰ Navedeno svjedočanstvo Teodora Pavića već je preneseno u povijesnom dijelu rada prema izvorima iz knjige grofa Tolstoja.

je bilo i drugih mjesta izručenja, što je i opisano u povijesnom dijelu rada. Kod tih drugih izručenja Basta i Ostojić nisu bili izravni akteri. S jugoslavenske strane tu je najaktivniji bio Simo Dubajić, obavještajac. Dubajić je vodio pregovore s britanskim snagama glede organiziranja izručenja na drugim mjestima. Pritom je koristeći svoje prijateljske i prisne odnose s britanskim časnikom J. R. Lockheadom⁵¹ uspio "izvući" dodatni broj hrvatskih vojnika i civila. Naravno, ne treba isključivo ta dodatna izručenja pripisivati osobnom odnosu između Dubajića i Lockheada nego sve to treba gledati u svjetlu politike koju je vodio britanski ministar zadužen za Sredozemlje, Harold Macmillan, i to nakon bleiburškog izručenja čak i u nesuglasju s uputama vlastite vlade. Najviše je ljudi izručeno pritom na lokaciji kod Podorščice⁵². U toj grupaciji bilo je dosta i slovenskih kvistlinških snaga (pripadnici Rupnikova slovenskog domobranstva). Trajala su do 1. lipnja kad su Britanci zaustavili transport koji je tog dana trebao biti izručen. U tim dodatnim izručenjima ukupno je izručeno 32 000 ljudi. Zanimljivo je da se Simo Dubajić koji danas živi u Ljubljani u medijima tijekom devedesetih hvalio kako je pobio trideset tisuća ljudi(!)⁵³.

Ne treba smetnuti s uma da se tek manji dio povlačećih snaga uspio probiti i time postao subjektom britanskih izručenja. Najveći dio snaga ostao je u Jugoslaviji. Odgovornost zapovjednika i ostalih najodgovornijih časnika na terenu poput Baste, Ostojića ili Dubajića nikako se ne smije promatrati izolirano. Oni su bili kotači u velikom represivnom stroju jugoslavenskoga komunističkog aparata. Pritom nisu postupali na svoju ruku, bez obzira što su neki od njih poput Baste imali dosta prostora za autonomiju, već su izvršavali naređenja i slijedili opći režimski smjer najokrutnijeg obračuna s neprijateljem.

Represivnost jugoslavenskoga komunističkog sustava nije stvorena niti započeta 1945. god. Ona je stvorena ranije. Kao predvodnica antifašističkih snaga na području Jugoslavije tijekom II. svjetskog rata KPJ je od početka stvarala represivni sustav koji se služio strijeljanjima, pogubljenjima, logorima, torturom i oduzimanjem privatne imovine. Opća praksa u partizanskim postrojbama bila je da se svi zarobljeni ustaše strijeljaju po samom činu zarobljavanja. Glede Nijemaca, oni su slani u logore te, ako je bilo moguće, sudjelovali su u razmjenama. U protivnom bi i oni bili strijeljani. O takvoj praksi svjedoče i sljedeći izvodi iz interne komunikacije jugoslavenskih snaga (između OZNE i VIII. korpusa u veljači 1945. god.), a koji su dio arhivske građe HDA⁵⁴:

Iz ovog priloga vidljiva su naređenja za strijeljanje zarobljenih njemačkih vojnika. Nadalje, vidljivo je da jugoslavenske snage primjenjuju masovnu odmazdu te da su uvjetni zarobljeništa ratnih zarobljenika nedopušteni (primjerice u smislu odredbi čl. 10. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. i sl.). Domobrani su nakon zarobljavanja puštani kućama ukoliko se nisu htjeli pridružiti antifašističkom pokretu (pritom su redovito skidani do gola ili u donje rublje kao znak poniženja). Međutim, takva praksa prema domobranima koja je postojala tijekom cijelog rata nije se održala u 1945. god. jer su u siječnju 1945. god., po naredbi Ante Pavelića, stvorene jedinstvene HOS (Hrvatske oružane snage) te je time izjednačen status ustaša i domobrana. Za većinu zarobljenih domobrana, to je značilo sigurnu smrt.

Organizacija koja je bila zadužena u najvećoj mjeri za provođenje totalitarne i represivne politike jest OZNA odnosno Odjeljenje za zaštitu naroda. Ta organizacija bila je glavni nositelj i provoditelj zločina. OZNA je osnovana odlukom Josipa Broza Tita od 13. svibnja 1944. god. Vrlo brzo stvorena je široka mreža suradnika OZNE sa svim jugoslavenskim postrojbama. Pritom se oslanjalo na vojno ustrojstvo jugoslavenskih snaga gdje je svaka jedinica uz redovnoga vojnog zapovjednika imala i političkog komesara. Takvo ustrojstvo

⁵¹ J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god., str. 231.

⁵² Kod Podorščice izručivano je između 2000 i 3000 ljudi dnevno počevši od 17. svibnja.

⁵³ Vidi J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb u prilogama, preslike iz Večernjeg lista.

⁵⁴ HDA, f. OZN-a, k. 28, o 6/8, depeša od 8.2.1945. god., "S.97-65" i 7. depeša od 15.2.1945. god. "R.109".

preneseno je iz Staljinova modela reorganizacije Crvene armije tridesetih godina. OZNA je osnivala i vodila logore bilo u vidu zarobljeničkih logora bilo u vidu logora za prisilni rad. Na čelu OZNE nalazio se načelnik koji je bio sve od njezina utemeljenja Aleksandar Ranković. Na prostorima bivše Jugoslavije, pa čak i u komunističkim krugovima, ime Aleksandra Rankovića ostalo je zapamćeno kao sinonim za najokrutniju strahovladu. O karakteru njegova vođenja OZNE najbolje svjedoči sada već čuvena komunikacija između Rankovića i zagrebačke OZNE o strijeljanjima u Zagrebu u kojoj se navodi *u Zagrebu streljano je samo 200 bandita* te se naređuje povećanje broja likvidacija⁵⁵.

Ranković u funkciji načelnika OZNE izravno je podređen Josipu Brozu Titu i između njih nema posrednika. Govoreći o odgovornosti samog Josipa Broza treba spomenuti da je on u vrijeme bleiburških događaja te marševa smrti koji su uslijedili bio predsjednik Vlade (DFJ), ministar obrane u toj Vladi, generalni sekretar partije (KPJ) te vrhovni zapovjednik svih jugoslavenskih oružanih snaga (prvo NOVJ a poslije Jugoslavenske armije), dakle *de facto* i *de iure* imao je kontrolu nad svim snagama te je bio najodgovornija osoba u zemlji. Jugoslavenske snage koje su sudjelovale u bleiburškim događajima postupale su po Titovim naređenjima i bile su pod njegovom kontrolom. One su bile dio ukupne jugoslavenske sile koja je sudjelovala u završnim ratnim operacijama, vojnoj akciji kojom je rukovodio Josip Broz. O postojanju te kontrole svjedoči i stalna komunikacija između Josipa Broza i zapovjednika III. jugoslavenske armije Koste Nađa⁵⁶. Inače, 51. divizija-postrojba koja se našla u Bleiburgu dio je III. armije. Tito poručuje Nađu da mu je *lično odgovoran*⁵⁷ te naređuje energičnije djelovanje.

Nadalje, 51. divizija i Milan Basta zajedno s cijelom III. jugoslavenskom armijom dobili su 17. i 18. svibnja nakon izvršenja bleiburških zločina i sprovođenja izručenih vojnika i civila natrag u Sloveniju od samog Tita nove vojne zadatke (budući da je bila riječ o najjisturenijim jugoslavenskim postrojbama) glede napetosti sa zapadnim saveznicima te su ih odmah izvršile. Dakle, ne može biti sumnje da je Josip Broz Tito imao punu efektivnu kontrolu nad postrojbama koje su sudjelovale u zločinima. Također, izravno je nadzirao rad represivne OZNE. Uz Odjeljenje za zaštitu naroda postojala je još jedna represivna organizacija - KNOJ, Korpus narodne obrane Jugoslavije koji je osnovan 15. kolovoza 1944. god. Također naredbom Josipa Broza Tita. Zadaci KNOJ-a bili su među ostalim *likvidacija četničkih, ustaških, bjelogardejskih i drugih antinarodnih bandi... obezbeđenje centralnih organa vlasti... Čišćenje tek oslobođenog teritorija...*⁵⁸. KNOJ je zapravo imao funkciju oružanih postrojbi najodanijih režimu dok je OZNA bila nešto poput unutrašnje tajne policije.

O brojnosti žrtava na Bleiburgu već je bilo riječi u povijesnom dijelu rada. Uzeta je kao približno pouzdana britanska vojna procjena iz izvještaja 38. brigade V. korpusa VIII. (koji je u prilogu povijesnog dijela rada) savezničke armije. Nema nikakva razloga da bi Britanci

⁵⁵ J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god., str. 270 i na naslovnoj strani: *Vaš rad u Zagrebu je nezadovoljavajuć. Za 10 dana u Zagrebu streljano je samo 200 bandita. Iznenaduje nas ova neodlučnost, za čišćenje Zgb-a od zlikovaca. Radite suprotno od naših naređenja jer smo rekli da radite brzo i energično i da sve izvršite u prvim danima...*
Aleksandar Ranković.

⁵⁶ Tako primjerice M. Basta prenosi u svojoj knjizi "Rat je završio 7 dana kasnije", Beograd, 1986., na str. 399:
-*Obruč je sa severa zatvoren, družte Stari.*
-*Neprijatelj se ipak izvlači. Te ne smiješ dopustiti.*
-*Šutio sam trenutak-dva. Osećam da je maršal nezadovoljan.*
-*Čuješ li ti mene Kosta?*
-*Čujem, družte Stari.*
-*Onda jače zatvori obruč. Peko i Koča će pritisnuti s juga. Ali zadatak Treće armije je sada najvažniji. Lično si mi odgovoran.*

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god., str. 279 prema arhivskoj građi.

nešto zamagljivali ili varali u svojim internim komunikacijama (time bi varali sami sebe). Ta procjena govori o oko 500 000 civila i 200 000 vojnika koji se kreću prema njihovim položajima. Međutim, od te brojke samo je manji dio uspio probiti obruč jugoslavenskih snaga i dospjeti do Bleiburga. Prof. dr. sc. Josip Jurčević procjenjuje da su Britanci ukupno izručili jugoslavenskim snagama oko 70 000⁵⁹ vojnika i civila. No, kad je riječ o brojka-ma ukupno stradalih u marševima smrti koji su uslijedili i stradalima u logorima, tu brojku je vrlo teško utvrditi i sasvim je moguće da nikada nećemo saznati točan broj. Svakako treba uzeti u obzir da je samo manji broj ljudi od goleme mase koja je zarobljena ubijen. Naime, dio snaga uspio je i pobjeći, bilo na samom Bleiburgu, bilo poslije u marševima smrti. Zarobljeni koji su uspjeli preživjeti marševe smrti i prisilni rad u zarobljeničkim logorima pušteni su kućama nerijetko uz gubitak građanskih prava. Brojni zločini zbivali su se na prvim kilometrima marševa smrti u Sloveniji kad su pogubljena bila češća i masovnija. Ubijeni su bacani u tenkovske rovove koji su zatrpavani kad bi se napunili i time postajali masovne grobnice. Velik broj leševa bacan je i u razne jame, prirodne geološke formacije. Najpoznatije su Kočevska jama u Sloveniji i jama Jazovka u Hrvatskoj (kraj Zagreba). Obje lokacije otkrivene su devedesetih godina 20. st. Točan broj poginulih vjerojatno nikad nećemo saznati. Treba tu napomenuti da je postojalo nekoliko pokušaja da se rasvijetli broj smrtno stradalih. Prvo je dr. sc. Vladimir Žerjavić, inače ugledni demograf i ekspert UN-a za pitanja kretanja stanovništva (radio je od 1964. do 1982. god. u Ekonomskoj komisiji UN-a za Afriku) u svojoj podosta citiranoj studiji "Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu" i na njoj temeljenoj knjizi "Opsesije i megalomanije oko Jase-novca i Bleiburga" iznio svoju procjenu utemeljenu na statističkim istraživanjima od 99 000 poginulih Hrvata (na fašističkoj strani) u zadnjim danima rata⁶⁰. Od te brojke do koje je došao usporedbom analiza popisa stanovništva prije i poslije rata Žerjavić smatra da je otprilike polovica izginulo u borbama, a druga polovica kao žrtve jugoslavenskih snaga. Pritom Žerjavić uopće ne argumentira niti navodi ikakve demografske dokaze na temelju kojih bi prepolovio prethodno utvrđenu brojku od 99 000 na 50 000 žrtava (treba imati na umu da većih borbi u zadnjim danima rata osim onih za mostove kod Dravograda nije bilo). Sličnu brojku onaj od 99 000 poginulih Hrvata iz Žerjavićeve studije imamo i kod najizravnijih jugoslavenskih izvora- iz članka Ivana Dolničara, političkog komesara 14. (tzv. slovenske) divizije (to su snage slovenskih partizana koje su bile kod Bleiburga). Naime, Dolničar u svome članku u zborniku "Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije" navodi da je u završnim ratnim operacijama zarobljeno ukupno 341 000 neprijateljskih vojnika od čega je smrtno stradalo 100 000 vojnika⁶¹.

Raspadom komunističkog sustava u još nesamostalnoj Hrvatskoj prvi demokratski izabrani Sabor je 1990. god. osnovao Komisiju za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava. Njezin cilj je bio utvrditi stvarne žrtve rata i poraća budući da su se jugoslavenske procjene žrtava odnosile samo na poginule na antifašističkoj strani i bile su uvelike preuveličane kako bi se dobila što veća ratna odšteta od Njemačke (Jugoslavija je prijavila 1 700 000 žrtava). No, Komisija nije nikad ostvarila cilj zbog kojeg je osnovana. Operativno djelovanje započela je tek 1994. god., a njezin rad zamrznut je 2000. god. da bi tri godine kasnije bila ukinuta. Unatoč tome što nije ostvarila temeljni cilj iza rada Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava ostali su neki rezultati. Utvrđeno je ukupno nešto više od 1000 masovnih grobnica vezano za Bleiburg i križni put (većina na prostoru Hrvatske i Slovenije). Najpoznatije među tim masovnim grobnicama (alegorijski se nazivaju postajama križnog puta) su Jazovka, Macelj, Okučani, Bjelovar, Očura, Gračišće, Aržano, Kočevski rog i Tezno.

⁵⁹ Isto, str.233.

⁶⁰ V. Žerjavić, "Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga", Zagreb, 1992., str. 77.

⁶¹ I. Dolničar, "Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije", Beograd, 1986., na str. 540 piše:

U završnoj ofanzivi Jugoslavenske armije za konačno oslobođenje zemlje zarobljeno je oko 341 000 neprijateljevih vojnika, dok ih je oko 100 000 poginulo.

Najistraženija od tih stratišta je svakako jama Jazovka koja je otkrivena u ljeto 1990 god. U tim grobnicama postoji velika količina materijalnih dokaza koji upućuju na odgovornost jugoslavenskih snaga. Svakim danom otkrivaju se novi dokazi i nova mjesta stradanja. Tako je u vrijeme pisanja ovoga rada objavljeno u medijima da su tijekom građevinskih radova na izgradnji autoceste pronađene nove lokacije stradanja kod Macelja. Na samom Bleiburškom polju nisu izvršavana nikakva iskapanja niti forenzička ispitivanja.

Sve napisano u ovom poglavlju nedvojbeno upućuje na to da su u predmetnim događajima jugoslavenske snage prekršile članke 2., 7., 10., 11., 18., 19. i 46. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god.⁶² koju su DFJ i AVNOJ smatrali za sebe pravno obvezujućom. Uz odredbe Ženevske konvencije iz 1929. god. jugoslavenske snage počinile su teška i masovna kršenja zakona i običaja rata koji su za njih bili obvezujući jer su 1945. god. bili sastavnim dijelom međunarodnoga običajnog prava (i kao takvi obvezujući za sve države i narode) kao što je to pravilno protumačio i Nürnberški sud za suđenje nacističkim zločincima. Teška i masovna kršenja zakona i običaja rata koje su jugoslavenske komunističke snage počinile osobito se odnose na zabranu ubijanja vojnika koji su se predali (čl. 23. Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.), nepoštovanje međunarodnih znakova predaje (isticanje bijelih zastava, čl. 32. Haških pravila) i zabrane masovne kazne odnosno odmazde (čl. 50. istog akta)⁶³.

Što se tiče individualne odgovornosti, ona je također temeljem svega navedenog nepobitna i proteže se od postrojbi koje su izravno sudjelovale u događanjima na terenu do najvišeg jugoslavenskoga državnog vrha. Kada govorimo o srednjoj razini zapovijedanja nepobitno najodgovorniji za kršenje svih navedenih normi su Milan Basta, na dužnosti političkog komesara 51. divizije III. jugoslavenske armije i Dušan Ostojić Osman, na dužnosti zapovjednika 12. proleterske divizije. Oni su bili podređeni svojim višim postrojbama – III. i I. jugoslavenskoj armiji. Najveći broj zločina dogodio se u zoni odgovornosti III. jugoslavenske armije. Zapovjednik III. armije bio je Kosta Nađ dok je zapovjednik I. jugoslavenske armije bio Peko Dapčević. Zapovjednici armija bili su podređeni Generalštabu JA. Na čelu Generalštaba kao kolektivnog tijela bio je vrhovni zapovjednik Josip Broz Tito koji je istovremeno bio i predsjednik vlade DFJ, ministar obrane u toj vladi te generalni sekretar KPJ, dakle imao je *de facto* i *de iure* kontrolu nad svim jugoslavenskim snagama. Govoreći o drugim mjestima izručenja uz Bleiburg najveću odgovornost ima obavještajni časnik Simo Dubajić koji je, po njegovim vlastitim izjavama u medijima, odgovoran za velik broj smaknuća (hvalio se da je pobio tridesetak tisuća ljudi⁶⁴). Uz regularne vojne postrojbe velik broj likvidacija i drugih kršenja normi međunarodnog prava osobito u logorima izvršavali su pripadnici OZNE. Načelnik OZNE bio je Aleksandar Ranković. On je bio izravno podređen Josipu Brozu Titu⁶⁵. Oblik odgovornosti jest izravna namjera (*dolus directus*) prvog stupnja⁶⁶ kod svih spomenutih aktera jer ne samo da nema nikakve sumnje da su za zločin znali već je jasno iz svega navedenog da su počinjenje zločina planirali u sklopu svojih završnih ratnih operacija te da su poduzimali sve operativne mjere kako bi ga što učinkovitije sproveli (osnivanje i organizacija represivnih organizacija poput OZNE, osnivanje logora, provođenje pregovora s ciljem da se osigura izručenje što većeg broja vojnika i civila, praksa smaknuća i prijekih sudova i sl.).

Dakle, za kršenje odredbi Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. te masovna kršenja zakona i običaja rata koje je Jugoslavija počinila 1945. godine

⁶² Više o tome u poglavlju 3.1., naslov 3.1.4.

⁶³ Više o tome u poglavlju 3.1., naslov 3.1.5.

⁶⁴ Vidi bilješku 129.

⁶⁵ O utemeljenju i ustrojstvu organizacije OZNA na čelu koje je bio Aleksandar Ranković već je pisano u ovom poglavlju. Više o ustrojstvu OZNE u J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god.

⁶⁶ Više o oblicima krivnje u Novoselac Petar, "Opći dio kaznenog prava", Zagreb, 2004., Bačić Franjo, "Kazneno pravo, opći dio", Zagreb, 1998. i sl.

upućujem na individualnu odgovornost u obliku izravne namjere na sljedećim linijama zapovijedanja:

- Milan Basta-Kosta Nađ-Generalštab JA-Josip Broz Tito
- Dušan Ostojić Osman-Peko Dapčević-Generalštab JA-Josip Broz Tito
- Simo Dubajić, Aleksandar Ranković-Josip Broz Tito

Takav nacrt individualne odgovornosti nije naravno isključiv niti zatvoren. Riječ je samo o glavnim crtama odgovornosti između najvažnijih i najodgovornijih aktera.

3.3. Odgovornost vrhovništva NDH

Odgovornost najvišega državnog vrha NDH za tragediju koja se dogodila vezano uz Bleiburg i marševe smrti što su uslijedili jest velika, što je vidljivo i iz povijesnog dijela rada. Međutim, u svjetlu činjenice da su teška i masovna kršenja međunarodnoga ratnog prava izvršile jugoslavenske snage te da su britanske snage izručile (bilo jugoslavenskoj bilo sovjetskoj strani) manji dio ukupnih snaga u povlačenju koji im se uspio predati, ne možemo govoriti o odgovornosti NDH, odnosno njezinoga državnog vrha u pravnom smislu. Zato je cilj ovog naslova, nešto kraćeg po opsegu (iznimno od općeg pravca razrade zadanog u kaznenopravnom dijelu rada koji se sastoji prvo od utvrđivanja primjenjivog prava da bi se onda utvrdila odgovornost pojedinih sudionika, postrojbi i država) sažeto prikazati odgovornost koja je prvenstveno povijesna i moralna, a ne pravna. To se odnosi, naravno, samo na bleiburška pitanja, nikako na ukupnu odgovornost ustaškog režima tijekom rata, a glede toga osobito odgovornost za teške zločine počinjene prema civilnom stanovništvu, posebice na masovna i sustavna klanja srpskog i židovskog pučanstva.

NDH i njezin državni vrh su pred kraj II. svjetskog rata povlačili cijeli niz poteza i donosili odluke koje su upućivale na potpunu izgubljenost i političku sljepoću. Godine 1944. god. kad je već bilo sasvim jasno da Njemačka ne može dobiti rat, Pavelić je naprasito spriječio pokušaj zbližavanja NDH sa zapadnim saveznicima koji su organizirali ministar unutrašnjih poslova Mladen Lorković i ministar oružanih snaga Ante Vokić. O tome da bi takva nastojanja imala mogućnost realizacije svjedoči i činjenica da je Finska bila jedna od najodanijih njemačkih saveznica, sudjelovala je aktivno u napadu na SSSR, a njezine oružane snage dale su najveći doprinos u razaranju tadašnjeg Lenjingrada (danas Sankt-Peterburg) i njegovoj opsadi koja je trajala 900 dana. Unatoč tome, Finska je proglasila neutralnost i na taj način se "izvukla" iz rata bez ikakvih težih posljedica po njezino stanovništvo. Slično su postupile Bugarska i Rumunjska koje su također bile njemačke saveznice i dio nacističkoga ratnog poduhvata u Europi (Rumunjska je sudjelovala u napadu na SSSR, Bugarska u napadu na Jugoslaviju te je i anektirala dijelove Makedonije i Srbije), a 1944. god. su jednostavno prešle na savezničku stranu i time izbjegle bilo kakve borbe na svojim teritorijima, te su nakon rata uživale status članica antihitlerovske koalicije. Sumanutost i sljepoća ustaškog režima možda je najbolje vidljiva iz odluke od 13. siječnja 1945. godine koju je potpisao sam Ante Pavelić. Tom odlukom se do tada razdvojene komponente - Ustaška vojnica, Domobranstvo i Hrvatsko oružništvo (ukupno oko 280 000 vojnika⁶⁷) spojene u jedinstvene Hrvatske oružane snage-HOS. Tragičnost te odluke leži u činjenici da je dobro poznata praksa na jugoslavenskoj strani bila da se zarobljeni ustaše strijeljaju po samom činu njihova zarobljavanja dok se sa zarobljenim domobranima koji ne bi htjeli pristupiti u partizanske redove postupalo tako da bi ih se skinulo u donje rublje u znak poniženja i poslalo njihovim kućama. Tom je odlukom Pavelićev režim zapravo većinu zarobljenih domobrana osudio na smrt i time značajno

⁶⁷ J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god., str.199.

pridonio razmjerima bleiburške tragedije. Nadalje, NDH je po samom kraju rata, u travnju 1945. god., kad su se već vodile završne borbe za Berlin planirala povlačenje svekolikog pučanstva i vojske u Austriju kroz Sloveniju i stvaranje Alpskog bedema gdje bi se čekao sukob između zapadnih saveznika i SSSR-a. Takve tragične odluke i ridikulozno planiranje nemaju nikakva smisljena objašnjenja. Gledano strateški, planirano povlačenje stanovništva nije imalo nikakva opravdanja jer se to stanovništvo jednostavno u svibnju 1945. god. nije imalo gdje povući. Povlačenje oružanih snaga može se opravdati glede cilja da se izbjegne jugoslavenska odmazda i da se predaja ostvari prema zapadnim saveznicima. No, da bi takav cilj bio uspješno ostvaren u potpunosti, bilo je potrebno ranije započeti povlačenje, a ne tek u svibnju (Beč je primjerice pao u travnju). Nadalje, nije tada trebalo vući goleme mase civilnog pučanstva sa sobom što je znatno usporilo kretanje i uzrokovalo zagušenost prometnica. Razlozi povlačenja velike mase civila mogli bi biti objašnjeni okolnošću da bi njihova brojnost predstavljala dodatni argument hrvatskim pregovaračima kod predaje zapadnim saveznicima kojim bi se dokazivala krvoločnost jugoslavenskih snaga (kako svi civili bježe od njih). Pokazalo se upravo suprotno, brojnost hrvatskih snaga bila je otegotni faktor u savezničkom odlučivanju. Nadalje, osobito je tragična mogućnost da je ustaško vrhovništvo u povlačenje uključilo velike količine civila kako bi se formirao ljudski živi štit koji bi omogućio usporavanje jugoslavenskog napredovanja i izvlačenje državnog vrha na vrijeme.

Kako su sve snage HOS-a osim Poglavnikova tjelesnog zdruga bile vojno podređene njemačkim snagama, odnosno borbenoj skupini "jugoistok," (ojačana njemačka grupa armija E zadužena za Balkan) zapovjednik te skupine general Lühr obavijestio je Antu Pavelića 8. svibnja o predstojećoj njemačkoj kapitulaciji i predao njemu tj. NDH i operativno vođenje HOS-a. Istog dana na zadnjoj sjednici Glavnoga ustaškog stana održanoj u Rogaškoj Slatini izdana je zapovijed da se snage nadalje povlače *po vlastitom nahodanju*⁶⁸. Nakon toga najviši državni vrh NDH razbježao se u zapadne zemlje i zemlje Latinske Amerike. Najviši dužnosnici NDH, uključujući i Antu Pavelića,⁶⁹ u najvećoj mjeri ostali su nekažnjeni. Jugoslavenske snage uspjele su zarobiti samo manji dio viših časnika⁷⁰. Cijenu jugoslavenske komunističke odmazde platili su vojnici i niži časnici te mase civilnog stanovništva.

3.4. Odgovornost zapadnih saveznika

Odgovornost za bleiburške zločine na strani zapadnih saveznika⁷¹, zapravo najtočnije britanskih snaga, nije one razine i opsega kao i odgovornost jugoslavenskih snaga jer su počinitelji zločina nad izručenim vojnicima i civilima bile isključivo jugoslavenske odnosno sovjetske (kad je riječ o Kozacima) snage. Opseg te odgovornosti obuhvaća manji broj žrtava od ukupnog broja involviranih u događaje jer se veći dio povlačećih snaga nije uspio probiti u Austriju i tamo se predati britanskim snagama već je ostao zarobljen unutar jugoslavenskog obruča. Britanska odgovornost jest neprijeporno i pravna i to u svjetlu odredaba Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. kao i međunarodnoga običajnog prava. U ovom poglavlju analiziram tu odgovornost glede činjeničnog stanja te takvu faktičku podlogu povezujem s primjenjivim pravom.

Govoreći o odgovornosti zapadnih saveznika treba prvenstveno utvrditi postrojbe koje su se našle na terenu. To su bile snage VIII. savezničke armije koje su bile pod

⁶⁸ Isto, str. 217.

⁶⁹ O sudbini Ante Pavelića više je pisano u povijesnom dijelu rada na str. 14.

⁷⁰ Popis većine zarobljenih viših časnika nalazi se u bilješci 71 na str. 33

⁷¹ Pod pojmom zapadni saveznici podrazumijevaju se SAD, UK i njegove kolonije i dominioni te najčešće i francuske snage (kada je riječ o II. svjetskom ratu).

izravnom upravom savezničkog zapovjedništva na Sredozemlju, odnosno skraćeno SAC-MED⁷² koje je 1945. imalo sjedište u Rimu. Funkciju vrhovnoga savezničkog zapovjednika na Sredozemlju izvršavao je feldmaršal Harold Alexander⁷³.

Najisturenija postrojba VIII. savezničke armije prema napredujućim jugoslavenskim armijama sa sjeverne strane bio je V. korpus, britanska postrojba. Treba reći da uz ovu vojnu strukturu Velika je Britanija imala i organiziranu političku liniju upravljanja britanskim postrojbama unutar savezničke sile. Na čelu takve političke linije upravljanja u regiji nalazio se britanski ministar za Sredozemlje (tzv. ministar rezident), Harold Macmillan čije je sjedište također bilo u Rimu uz SACMED⁷⁴.

Nužno je znati da su savezničke snage u svibnju 1945. god. bile na globalnoj razini u vrlo napetim odnosima s jugoslavenskim snagama ponajprije zbog agresivnih težnji jugoslavenske komunističke vlasti prema austrijskom i talijanskom području (Koruška i Trst) i to u toj mjeri da je mogućnost njihova oružana sukoba bila izgledna. O tome je više pisano u povijesnom dijelu rada. U takvim okolnostima feldmaršal Alexander dobio je zapovijed da pripremi svoje snage za sukob s jugoslavenskim Titovim snagama. Pritom su njegove snage (samo dio postrojbi VIII. savezničke armije) na terenu bile neusporedivo slabije od jugoslavenskih (četiri jugoslavenske armije u punom borbenom maršu u tijeku završnih ratnih operacija). S druge strane, zapadni saveznici bili su superiorniji u zračnim snagama. Zato su prvi obavještajni izvještaji i podaci dobiveni vojnim izviđanjem o golemim količinama nerazoružanih vojnika i civila koji se kreću prema položajima V. britanskog korpusa u Austriji u savezničkim redovima dočekani s velikom zabrinutošću. Zapadni saveznici jednostavno nisu to očekivali niti su predvidjeli te izbjegličke kolone. Zato su i postrojbe na terenu iskazivale određenu dozu konfuzije u svojim postupanjima.

Kada je predvodnica hrvatskih snaga ujutro 15. svibnja dospjela na Bleiburško polje, tamo ih je dočekao dio 38.(irske) brigade V. britanskog korpusa i primio njihovu predaju. Na samom terenu nalazio se zapovjednik 38. brigade V. britanskog korpusa general Patrick Scott. Grof Tolstoj u svojoj knjizi spominje da je Scott doživljavao sve Hrvate *nacističkim simpatizerima*⁷⁵ te da nije gajio nikakve simpatije prema njima. Britanske snage su naznačile hrvatskim predstavnicima da neće moći dopustiti nastavak njihova kretanja prema Klagenfurtu s ciljem da se i ostale hrvatske snage (a to je većina) koje se još nalaze u Jugoslaviji uspiju uvući u Austriju tim jedinim preostalim putem koji jugoslavenske snage nisu snažnije zatvorile. Pritom Britanci nisu poduzeli nikakve korake kako bi razoružali hrvatske snage. No, nedugo kasnije, nešto prije podneva, hrvatski predstavnici pozvani su na pregovore u obližnji dvorac Thurn-Valassina gdje je Scott organizirao svoj stožer. Tamo im je objašnjeno da su na to područje upravo pristigle i jugoslavenske snage (Milan Basta i pratnja u ime III. jugoslavenske armije) i da one zahtijevaju preuzimanje svih hrvatskih vojnika i civila. Zatim je Scott objasnio da će organizirati pregovore između jugoslavenskih i hrvatskih predstavnika gdje će Britanci biti posrednici. Takav pristup potpuno je neutemeljen jer Velika Britanija nije bila nikakva neutralna država niti treća strana koja se javlja kao medijator već aktivni sudionik u sukobu, u II. svjetskom ratu, te je čak i formalno bila u ratnom stanju s NDH (NDH je objavila rat Velikoj Britaniji). Nakon toga uslijedili su trojni pregovori koji su već potanko razrađeni i opisani na nekoliko mjesta u ovom radu pa ih ovdje ne treba ponavljati.

Britansko postupanje unatoč tome što je u postrojbama postojala određena doza konfuznosti nije nikako plod autonomnih procjena i samostalnih odluka časnika na terenu poput Patricka Scotta već je rezultat pokoravanja višim naredbama i uputama od

⁷² Supreme Allied Commander in the Mediterranean.

⁷³ O samom ustrojstvu i podjeli nadležnosti između savezničkih snaga tijekom 1945. god. na Sredozemlju više u grof N. Tolstoj, "Ministar i pokolji"; Zagreb, 1991.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ grof N. Tolstoj, "Ministar i pokolji"; Zagreb, 1991., str. 109.

strane feldmaršala Alexandera i osobito Harolda Macmillana. Međutim, kada je riječ o postupanjima Alexandera i Macmillana, tu treba uočiti da su oni naređivali izručivanje jugoslavenskim i dijelom sovjetskim snagama unatoč tome što nisu imali takve upute svoje vlade. Doduše, britanska vlada nije poduzela nikakve korake da kazni odgovorne za ta izručenja.

Sam britanski premijer W.Churchill u svojoj već citiranoj komunikaciji prema Foreign Officeu kad je riječ o sudbini izbjeglica koji bježe pred Titovim snagama je još u travnju 1945. god naznačio da bi te ljude trebalo smjestiti u izbjegličke logore, dakle prihvatiti ih⁷⁶.

Kada je riječ o izručenju Kozaka, odgovornost britanske vlade je nešto veća jer je postupala temeljem političkog sporazuma postignutog na sastanku velike trojke na Jalti kojim je dogovoreno da se svi sovjetski građani imaju izručiti Crvenoj armiji. Takav dogovor u svjetlu činjenice da su izručeni bili suočeni s masovnim strijeljanjima od strane sovjetske organizacije SMERTŠ bio je protivan obvezama koje je Velika Britanija imala prema onima koji su imali status ratnih zarobljenika (a to je većina njih, Kozaci su bili organizirani kao dio redovite njemačke vojske primjerice u 15. kozačkom konjičkom korpusu) u svjetlu odredaba Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika. Međutim, taj se dogovor odnosio samo na sovjetske građane s time da se pritom kriterij sovjetskog državljanstva određivao po datumu kad su napustili Rusiju⁷⁷. Britanska vlada odobrila je izručenje Crvenoj armiji samo sovjetske građane no Harold Macmillan izručivao je i Kozake koji nisu bili sovjetski građani unatoč suprotnim uputama⁷⁸. Pritom treba napomenuti da je Harold Macmillan u potpunosti bio svjestan teških posljedica koje će izazvati takva izručenja. U svom ratnom dnevniku Macmillan piše da je svjestan da bi izručenje zarobljenih vojnika i civila za njih značilo sigurnu smrt, no ipak se odlučuje za izručiti ih kako ne bi *uvrijedio Ruse*⁷⁹. Takva Macmillanova stajališta zapravo u potpunosti otkrivaju njegovu osobnu odgovornost.

Kada je riječ o feldmaršalu Alexanderu njegova odgovornost najveća je upravo za bleiburško izručenje. Pritom treba reći da je Alexanderu kao vojnom stručnjaku prioritetni zadatak bio da pripremi snage na terenu za sukob s jugoslavenskim snagama. Nema nikakve sumnje da bi primanje i skrb velike količinu hrvatskih i drugih vojnika i civila znatno umanjilo operativnu sposobnost njegovih postrojbi koje su ionako bile inferiorne u odnosu na četiri nastupajuće jugoslavenske armije u punom borbenom maršu. Kada bi slučaj htio da hrvatske snage u povlačenju nisu bile tako velike, možda bi i Alexanderovo rezoniranje bilo drugačije. Gledano formalno, Alexander nije imao nikakvog odobrenja za bleiburško izručenje, postojale su čak i suprotne naredbe od samog premijera Churchilla (prije navedene), ali one nisu bile najaktualnije te su prevladali vojni interesi i Scott je dobio uputu da izruči hrvatske vojnike i civile Basti, odnosno jugoslavenskim snagama. Scott je pritom bio svakako svjestan da je očekivati od jugoslavenskih snaga da će se pridržavati normi međunarodnog prava prema ratnim zarobljenicima poprilično uzaludno.

⁷⁶ Isto, str. 39, prenosi komunikaciju prema arhivi Foreign Officea: *Nema sumnje da ih [antikomunističke jugoslavenske snage] valja razoružati i smjestiti u izbjegličke logore, to predstavlja jedino moguće rješenje.*

⁷⁷ Svi koji su ostali po proglašenju vlasti Sovjeta i sudjelovali u građanskom ratu smatrani su sovjetskim građanima dok oni koji su napustili zemlju prije to nisu bili.

⁷⁸ Grof Tolstoj u svojoj knjizi (grof N. Tolstoj, "Ministar i pokolji"; Zagreb, 1991.) na str. 71 navodi jednu takvu izričitu naredbu britanskog Ministarstva vanjskih poslova na koju se Macmillan oglušio: *nijedna se osoba koja nije sovjetski građanin ne mora vratiti natrag u Sovjetski Savez, osim ako to izričito ne zatraži..*

⁷⁹ Isto, str. 77:

..među Nijemcima koji su se predali ima oko 40 000 Kozaka i bijelih sa ženama i djecom. Predati ih Rusima značilo bi osuditi ih na ropstvo, mučenje i smrt. Odbiti izručenje značilo bi duboko uvrijediti Ruse i k tome prekršiti Jaltski sporazum. Odlučili smo ih izručiti..

Uostalom na to je upozoren i više puta od hrvatskih predstavnika tijekom bleiburških pregovora - pukovnik Crljen, član hrvatske delegacije pred kraj pregovora kada je već postalo sve jasno izbezumljenim glasom rekao je Patricku Scottu da mu povijest nikada neće oprostiti⁸⁰. Postoji i obavještajni izveštaj 1. brigade zapovjedništvu V. britanskog korpusa koje potpisuje britanski časnik Nigel Nicholson iz kojeg je vidljivo da su britanske snage u potpunosti bile svjesne svih okolnosti glede izručenja te znale da izručenje Hrvata jugoslavenskim snagama za njih znači smrtnu osudu⁸¹.

Govoreći o odgovornosti zapadnih saveznika treba reći da se ona nikako ne bi mogla protegnuti na SAD. Naime, unatoč tome što su i američke i britanske postrojbe bile pod zajedničkim zapovjedništvom SACMED-a, odnosno Harolda Alexandera, na cijelom Sredozemlju američke snage nisu sudjelovale niti izravno niti neizravno u predmetnim događajima. Nadalje, vlada SAD je više puta protestirala i prigovarala zbog bleiburških događanja vojnim zapovjednicima na terenu i vladi Velike Britanije. Predsjednik Eisenhower uputio je formalni prigovor Alexanderu nakon čega je on zaustavio izručenja. Tako je američki predstavnik u Rimu 18. svibnja 1945. Kirk izvijestio State Department o tome da je *vrhovni zapovjednik savezničkih snaga suspendirao prebacivanje disidentskih trupa*⁸².

Usprkos tome što su daljnja izručenja jugoslavenskim snagama od 18. svibnja bila formalno zaustavljena, ona su se i dalje odvijala. Takva aktivnost zapravo je u potpunosti bila ilegalna. Glavni njezin nositelj bio je upravo britanski ministar za Sredozemlje, Harold Macmillan. Macmillan je naumio izručiti sve snage koje su se predale natrag u Jugoslaviju. O motivaciji za takvo ponašanje možemo samo nagađati. Možda je time želio "potkupiti" jugoslavensku vlast i osigurati ustupke glede jugoslavenskih teritorijalnih zahtjeva. U Macmillanovoj režiji dogovorena su daljnja izručenja na drugim mjestima. Pritom su pregovore na terenu vodili J. R. Lockhead u ime britanske, zapravo bolje rečeno Macmillanove strane i Simo Dubajić s jugoslavenske strane. Lockhead i Dubajić su njegovali i prijateljske veze. Najznačajniji broj tih dodatnih izručenja odvijao se na lokaciji kod Podoršice⁸³ gdje se izručivalo od 2000 do 3000 ljudi dnevno. Kada se u Londonu saznalo za te aktivnosti, one su odmah prekinute. Transport planiran za 1. lipnja otkazan je. Ukupno je na taj način u dodatnim izručenjima izručeno 32 000 zarobljenika. U toj skupini bilo je i dosta Slovenaca (pripadnika Rupelova slovenskog domobranstva). Kada je riječ o izručenjima Kozaka, tu Macmillan nije djelovao na svoju ruku već je provodio upute svoje vlade u skladu s Jaltkim sporazumom. No, i tu je Macmillan pokazao neobičnu revnost pa su izručeni mnogi zarobljenici koji nisu bili sovjetski državljani (Rusi i Ukrajinci pobjegli iz zemlje prije proglašenja vlasti Sovjeta). Ukupno je na taj način izručeno oko 40 000 Kozaka, uglavnom na lokaciji kod Graza. Tamo su se već nalazile postrojbe SMERTŠ-a koje su ih spremno čekale za strijeljanje. Na kraju je britanska vlada obustavila i izručivanje Kozaka.

Glede ukupne brojnosti hrvatskih vojnika i civila koje su britanske snage izručile na Bleiburgu i drugim mjestima izručenja već je bilo govora⁸⁴. Navodim procjenu dr. sc. Jurčevića iz njegove knjige o Bleiburgu da su britanske snage sveukupno izručile Jugoslaviji oko 70 000⁸⁵ Hrvata. U svakom slučaju riječ je o manjem broju ukupnih snaga u povlačenju koji se uspio probiti do Austrije i tamo predati Britancima. Najveći dio ostao je

⁸⁰ Tijek pregovora detaljno je obrađen i opisan u povijesnom dijelu rada.

⁸¹ Grof N. Tolstoj, "Ministar i pokolji"; Zagreb, 1991. na str. 102 prenosi sadržaj spomenutoga obavještajnog izvještaja: *Najveći dio ustaške vojske, u čijem sastavu ima 300 000 vojnika povlači se preko jugoslavenske granice... Hrvatski korpus oružanih snaga stacioniran u Weinbergu D.6990 Slovenci i Srbi uglavnom koncentrirani u viktrinškom kavezu. Nikoga od njih ne možemo vratiti, osim u gotovo sigurnu smrt, u Titove ruke.*

⁸² Isto, str. 118.

⁸³ J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god, str. 231.

⁸⁴ Poglavlja 2.4. i 2.5.

⁸⁵ J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god, str. 233.

zarobljen unutar obruča jugoslavenskih armija u Sloveniji. Treba napomenuti da su manji dio Hrvata zapadni saveznici i spasili od jugoslavenske odmazde, većinom osobnim zalaganjem britanskih vojnika i nižih časnika na terenu (osobito onih iz 38. brigade V. korpusa koja je bila sastavljena uglavnom od Iraca).

Velika Britanija potpisnica je Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. i za nju je obvezujuća od trenutka stupanja na snagu ratifikacije -31. lipnja 1931. god. NDH pristupila je Ženevskoj konvenciji iz 1929. god. polaganjem ratifikacijskih isprava Vladi Švicarske koja je depozitar 20. siječnja 1943. U tom smislu i NDH i V. Britanija bile su stranke Ženevske konvencije iz 1929. god. Između NDH i V. Britanije neprijeporno je postojalo ratno stanje budući da su obje države bile aktivne sudionice u borbama u II. svjetskom ratu, a NDH je čak i formalno objavila rat Velikoj Britaniji.

Ovdje je korisno objasniti narav predaje. Naime, čin predaje je konstitutivna radnja. Nadalje, predaja ne ovisi o njezinom prihvatu s druge strane. Isticanje međunarodnih znakova predaje poput vijorenja bijelih zastava ili polaganja oružja neprijeporno čini predaju. Štoviše, zlouporaba međunarodnih oznaka predaje također je povreda međunarodnoga ratnog prava⁸⁶.

Argument jugoslavenskih predstavnika u bleiburškim pregovorima da su se snage NDH već predale u trenutku kad se predao njemački general Löhrr u Sloveniji ne stoji. Naime, u operativnom vojnom smislu sve snage NDH osim Poglavnikova tjelesnog združenja bile su podređene njemačkim snagama. Löhrr je bio zapovjednik njemačke skupine "jugoistok" (proširena grupa armija E) zadužene za Balkan i predao se jugoslavenskim snagama u Sloveniji 9. svibnja po kapitulaciji Njemačke. Međutim, u tom trenutku on više nije bio operativno vojno nadležan nad snagama NDH jer je 8. svibnja nakon što je obavijestio Antu Pavelića o predstojećoj kapitulaciji prepustio zapovjedništvo nad HOS-om njemu. Nakon toga, istog dana, još prije stupanja kapitulacije na snagu na zadnjoj sjednici Glavnog ustaškog stana u Rogaškoj Slatini izdana je zapovijed cijelom HOS-u da se snage imaju povlačiti *po vlastitom nahođenju*⁸⁷ što svjedoči da od toga trenutke snage NDH nisu više bile podređene Njemačkoj. Dakle, kada je general Löhrr izjavio predaju 9. svibnja, ona nije obuhvaćala i hrvatske snage jer nad njima više nije imao nikakve nadležnosti, on je prepustio svoje zapovjedništvo Anti Paveliću.

Odredbe Ženevske konvencije iz 1929. god. jasne su: ratni zarobljenici nalaze se u vlasti neprijateljske države, a ne pojedinaca ili postrojbi koje su ih zarobile te se prema njima mora postupati humano (čl.2.). Ratni zarobljenici imaju se što je prije moguće po njihovom zarobljavanju izmjestiti na položaje dostatno udaljene od područja borbenog djelovanja kako ne bi bili u opasnosti (čl.7.). Svaki ratni zarobljenik mora biti stavljen pod upravu odgovornog časnika (čl.18.).

Temeljem svega navedenog razvidno je da je V. Britanija masovnim izručenjima zarobljenika Jugoslaviji i SSSR-u 1945. god. prekršila odredbe čl. 2., 7. i 18. Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. čija je potpisnica.

Glede individualne odgovornosti ona neprijeporno postoji prvenstveno u osobi Harolda Macmillana koji je obnašao funkciju ministra za Sredozemlje i koji je po vlastitom priznanju dogovarao izručenja znajući da time izručene šalje u smrt. Odgovoran je i Macmillanu podređen obavještajni časnik J. R. Lockhead koji je operativno izvršavao dogovore oko izručenja te pritom zasnovao osobni prijateljski odnos s jugoslavenskim časnikom Simom Dubajićem. Glede samog bleiburškog izručenja koje je bilo najveće opsegom neprijeporna je odgovornost izravnog sudionika bleiburških pregovora i najvišeg časnika na terenu generala Patricka Scotta koji je djelovao po naređenjima feldmaršala Harolda Alexandera.

⁸⁶ Članak 32. Haških pravila o zakonima i običajima rata iz 1907. god.

⁸⁷ J. Jurčević, "Bleiburg", Zagreb, 2005. god, str.217.

Oblik odgovornosti kod Harolda Macmillana jest neprijeporno izravna namjera (*dolus directus*) što je jasno vidljivo iz dnevnčkih zapisnika, a i svih njegovih postupaka koji su bili usmjereni na izručenje zarobljenih vojnika i civila usprkos tome što je znao što će im se dogoditi. Pritom je riječ o izravnoj namjeri prvog stupnja jer je dio izručenja poduzeo na vlastitu odgovornost čak suprotno uputama svoje vlade. Kod drugih sudionika na britanskoj strani (Scotta, Alexandra i Lockheada) držim da je također riječ o izravnoj namjeri (*dolus directus*) ali drugog stupnja jer njima nije stalo da dođe do teških posljedica vezanih za izručenje kao što je to bio slučaj kod Macmillana. Politička odgovornost vlade V. Britanije i njezinih članova ogleda se u činjenici da nisu poduzeli nikakve mjere kako bi kaznili odgovorne za izručenja Jugoslaviji i SSSR-u. Štoviše, čovjek koji snosi najveću odgovornost za bleiburška događanja kao i za druga izručenja na britanskoj strani, ministar Harold Macmillan poslije rata odlikovan je jednim od najviših britanskih državnih priznanja, titulom *sir*!

4. Zaključak

Bleiburški zločin, povezna izručenja i marševi smrti koji su uslijedili predstavljaju jednu od najtežih i najtraumatičnijih epizoda hrvatske povijesti. Bleiburg je postao simbol za patnju i podijeljenost nacionalnog bića. Činjenica da se o bleiburškim događanjima gotovo 50 godina nije smjelo javno govoriti u zemlji samo je pojačala tu hrvatsku traumu.

Nakon stjecanja samostalnosti i uvođenja demokratskog višestranačkog sustava započelo je suočavanje s bleiburškim pitanjima. Kroz objavljene knjige, znanstvene članke i rasprave znanost historiografije je tu dala najveći doprinos. Pravna znanost pak nažalost nije iskazala nikakav interes. Temeljem takvog stanja nastala je i ideja za ovaj znanstveni rad.

Snažan razvoj međunarodnoga kaznenog i humanitarnog prava zadnjih desetljeća koji je kulminirao osnivanjem stalnoga Međunarodnog kaznenog suda uvelike je stvorio atmosferu pogodnu za istraživanje i kažnjavanje svih ratnih zločina. Temeljna je postavka da ratni zločini, kao najteža vrsta kaznenih djela i povreda međunarodnog prava, ne zastarijevaju i ne smiju proći nekažnjeno.

U ovom radu obrađeni su relevantni povijesni detalji bleiburške tragedije od općih okolnosti u Europi, okolnosti u Hrvatskoj, završnih ratnih operacija i povlačenja kroz Sloveniju, predaje, pregovora i izručenja te pokolja i marševa smrti koji su uslijedili. Takva obrada povijesnih aspekata nužna je kako bi se utvrdila činjenična podloga za primjenu prava. Kada je riječ o pravu, unatoč tome što 1945. god. nismo raspolagali tako širokim instrumentarijem međunarodnog kaznenog i humanitarnog prava kojim raspolažemo danas, a načelo *nullum crimen sine lege, nulla poene sine lege* ne dopušta retroaktivnu primjenu prava osnovni instrumenti u vidu Ženevske konvencije o zaštiti ratnih zarobljenika iz 1929. god. i haškog prava postojali su i tad. Na tu činjenicu upućuje i praksa Nürnberškog suda za suđenje nacističkim zločincima.

Velika Britanija prekršila je odredbe Ženevske konvencije iz 1929. god. masovnim izručenjima vojnika i civila u svibnju 1945. god. Jugoslaviji i SSSR-u. Jugoslavija je počinila teška kršenja međunarodnog običajnog prava, zakona i običaja rata te odredbi Ženevske konvencije masovnim pogubljenima vojnika i civila kako onih koje su zarobili, tako i onih koji su im bili izručeni. Pritom britanska odgovornost za izručenja dosiže samo manji broj ljudi koji se uspio probiti do njihovih položaja u Austriji dok je većina snaga u povlačenju ostala zarobljena unutar obruča jugoslavenskih armija. Na obje odgovorne strane postoji i sasvim jasna individualna odgovornost u obliku izravne namjere prvog stupnja (*dolus directus*). Kada je riječ o Jugoslaviji, ona se proteže od najvišeg državnog vrha komunističke vlasti do samih postrojbi na terenu (Josip Broz, Aleksandar Ranković, Kosta

Nađa, Peko Dapčević, Milan Basta, Dušan Ostojić i Simo Dubajić). Kod Britanaca individualna odgovornost ne doseže sam državni vrh nego zastaje na visokoj političkoj i vojnoj razini u vidu osoba Harolda Macmillana, ministra za Sredozemlje i vrhovnog savezničkog zapovjednika za Sredozemlje, feldmaršala Harolda Alexandra te njima podređenih postrojbi i časnika (u prvom redu Patrick Scott i J. R. Lockhead⁸⁸).

Mjesta masovnih stradanja vojnika i civila, a dosad je utvrđeno nešto više od tisuću takvih masovnih grobnica (najviše u Sloveniji i Hrvatskoj), nažalost nisu sustavno istražena niti u većini slučajeva dostojno obilježena. U tom pogledu sa žaljenjem moramo ustvrditi da je 2003. god. ukinut rad Komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava koju je osnovao Hrvatski sabor još 1990. god., a nije ostvaren temeljni cilj Komisije. Materijalni dokazi u vidu ljudskih leševa pokopanih u masovne grobnice i drugi forenzički dokazi gotovo se svakodnevno otkrivaju. Tijekom pisanja ovog rada prilikom izgradnje nove autoceste otkrivena je, sasvim slučajno, još jedna lokacija masovne grobnice kod Macelja. U svijetlu te činjenice, a i okolnosti da su mnogi počinitelji zločina i danas živi za nadati se je da će Državno odvjetništvo RH pokrenuti u skoroj budućnosti neke postupke. Ratni zločin treba prosuđivati objektivno, neovisno o tome jesu li ga počinili pripadnici pobjedničke ili poražene strane. Osobito je tragično da do danas niti jedna osoba nije odgovarala za bleiburški zločin i marševe smrti. Podsjetimo, ratni zločin ne zastarijeva.

Summary

Grave violations of International Law that took place in May 1945 at Bleiburg together with related extraditions and death marches are representing one of the most traumatic episodes in Croatian history.

The author examines historical background of the Bleiburg crime and for the first time in legal science deals with the legal aspects of this tragedy.

Emphasis is placed on determining responsibility of states, military units and individuals for the crime. Responsibility is founded on the Rules and Customs of War as well on the judicial practice and International Conventions relevant for that time.

Fundamental idea of the paper is that Bleiburg crime must not go by without punishment.

Keywords: Bleiburg, International Criminal Law, Laws and Customs of War, WW II, Prisoners of War.

Literatura i korišteni izvori

Knjige:

- Andrassy Juraj i suradnici, "Međunarodno pravo", Zagreb, 1998
 Bačić Franjo, "Kazneno pravo, opći dio", Zagreb, 1998
 Basta Milan, "Rat je završio 7 dana kasnije", Beograd, 1986
 Bayer Vladimir, "Kazneno procesno pravo", Zagreb, 1985
 Berković Stjepan, "Diplomatsko i konzularno pravo", Zagreb, 1997
 Cassese Antonio, "International Criminal Law", Oxford, 1997
 Degan Vladimir, "Međunarodno pravo", Rijeka, 2000
 Duraković Asaf, "Od Blajburga do muslimanske nacije", Toronto, 1974.

⁸⁸ Vidi poglavlje 3.4., detaljnije o strukturama savezničkog zapovijedanja na Sredozemlju u grof N. Tolstoj, "Ministar i pokolji"; Zagreb, 1991.

- “Handbook of the International Red Cross and Red Crescent movement”, skupina autora, Geneva, 1994
- “History of the United Nations War Crimes Commission and development of the Laws of war”, skupina autora, London, 1948
- Horvatić Željko i Šeparović Zvonimir, “Kazneno pravo-posebni dio”, Zagreb, 1999
- Horvatić Željko, “Osnove kriminologije”, Zagreb, 1998
- “Jazovka”, skupina autora, Zagreb, 1990
- Josipović Ivo, Krapac Davor, Novoselac Petar, “Stalni Međunarodni kazneni sud”, Zagreb, 2001
- Josipović Ivo, “Haško implementacijsko pravo”, Zagreb, 2000
- Jurčević Josip, “Bleiburg”, Zagreb, 2005
- Karapandžić Borivoje, “Titov najkrvaviji zločin”, Beograd, 1990
- Krapac Davor, “Kazneno procesno pravo, Institucije”, Zagreb, 2003
- “Ljudska prava”, skupina autora, Zagreb, 1990
- Macmillan Harold, “War Diaries: Politics and War in the Mediteranean”, London, 1984
- Maquire i suradnici, “Oxford Handbook of Criminology”, Oxford, 1997
- Matković Hrvoje, “Povijest NDH”, Zagreb, 1994
- Nađ Kosta, “Druže Tito, rat je završen 15. maja”, Zagreb, 1985
- Novoselac Petar, “Opći dio kaznenog prava”, Zagreb, 2004
- Nussbaum A, “Concise History of the Law of Nations”, New York, 1962
- Smerdel Branko i Smiljko Sokol, “Ustavno pravo”, Zagreb, 2005
- Šibl Ivan, “Zagrebačka oblast u Narodnooslobodilačkoj borbi”, Zagreb, 1950
- Šeparović Zvonimir, “Viktinologija: studija o žrtvama”, Zagreb, 1998
- Tolstoj Nikolaj, grof, “Ministar i pokolji”, Zagreb, 1991
- Vojinović Aleksandar, “Zločin bježi na zapad”, Zagreb, 1987
- Vrančić Vjekoslav, “S bielom zastavom preko Alpa”, Buenos Aries, 1953
- V. Đ. Degan, B. Pavišić, “Međunarodno kazneno pravo”, Rijeka, 2005
- Žerjavić Vladimir, “Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga”, Zagreb, 1992

Pravni propisi (međunarodni i domaći propisi):

Međunarodni propisi:

- Ženevska konvencija o zaštiti ranjenika i bolesnih u kopnenom ratu od 12.8.1949. god.
- Ženevska konvencija o zaštiti ranjenika, bolesnih i brodolomaca u pomorskom ratovanju od 12.8. 1949. god.
- Ženevska konvencija o postupanju prema ratnim zarobljenicima od 12.8. 1949. god.
- Ženevska konvencija o zaštiti civila u ratu od 12.8. 1949. god.
- Dopunski Protokol na Ženevske konvencije od 12.8.1949. god. za zaštitu žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) od 8.6.1977. god.
- Dopunski Protokol na Ženevske konvencije od 12.8.1949. god. za zaštitu žrtava oružanih sukoba koji nemaju međunarodni karakter(Protokol II) od 8.6.1977. god.
- Povelja UN
- Konvencija UN-a o neprimjenjivosti zakonske zastare za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti iz 1968. god.
- Ženevska konvencija o zaštiti ratnih zarobljenika od 27.7.1929. god.
- Haška konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu od 18.10.1907. god.
- Haška konvencija o pravima i dužnostima neutralnih država i osoba u vrijeme rata na kopnu od 18.10.1907. god.
- Haška konvencija o zaštiti kulturne baštine u slučaju oružanih sukoba od 13.5.1954. god.

Domaći propisi:

Ustav RH, NN 41/2001 i NN 51/2001

Ustavni zakon o suradnji RH s Međunarodnim kaznenim sudom, NN 32/96

Kazneni zakon, NN 110/97, 129/00, 51/01, 105/04, 84/05, 71/06

Zakon o kaznenom postupku, NN 110/97, 58/99, 112/99 i 58/02

Zakon o primjeni statuta Međunarodnog kaznenog suda i progonu za kaznena djela protiv međunarodnog humanitarnog prava, NN 175/03 i 29/04

Rasprave i članci:

- Antić Vicko, "Dejstva korpusa narodne obrane Jugoslavije na razbijanju neprijateljevih snaga u poslednjoj godini rata", zbornik "Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije", Beograd, 1986
- Biber Dušan, "Međunarodni položaj Jugoslavije u poslednjoj godini rata", zbornik "Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije", Beograd, 1986
- Brajović Petar, "Četvrta operativna zona Slovenije u završnoj ofanzivi za oslobođenje Jugoslavije", zbornik "Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije", Beograd, 1986
- Crljen Danijel, "Bleiburg", Hrvatska revija 2-4, Paris, 1966
- "Četvrti okrugli stol jugoslavenskih i britanskih historičara", zbornik, Brdo kod Kranja, 1985
- Dolničar Ivan, "Okruženje i kapitulacija neprijateljevih snaga u severozapadnom delu Jugoslavije", zbornik "Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije", Beograd, 1986
- Hefner Stjepan, "Izručivanje hrvatske vojske god.1945. u svetlu međunarodnog prava", Hrvatski kalendar, Chicago, 1955
- Jurčević Josip, "Konceptijske i metodologijske odrednice historiorafskih i demografskih radova o Bleiburgu i Križnim putovima", zbornik "Bleiburg i Križni putovi", Zagreb, 1996
- Turković Ksenija, "Utjecaj međunarodnog kaznenog prava na razvoj žrtava međunarodnih kaznenih djela te žrtava općenito u Europskoj uniji te RH", u "Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 5/04", Zagreb, 2004

Doktorske disertacije:

Jurčević Josip, "Represivnost jugoslavenskog sustava u Hrvatskoj 1945. godine", Filozofski fakultet u Zagrebu, 2000

Arhivska građa:

Hrvatski državni arhiv-HDA, Fond Odjeljenja zaštite naroda(OZN-a)

Popis korištenih kratica

arh.br.	ARHIVSKI BROJ
AVNOJ	ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE
BiH	BOSNA I HERCEGOVINA
KPJ	KOMUNISTIČKA PARTIJA JUGOSLAVIJE

DFJ	DEMOKRATSKA FEDERATIVNA JUGOSLAVIJA
FNRJ	FEDERATIVNA NARODNA REPUBLIKA JUGOSLAVIJA
f.	FOND
GUS	GLAVNI USTAŠKI STAN
HDA	HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV
HOS	HRVATSKE ORUŽANE SNAGE
HR	HRVATSKA REVIJA
HSS	HRVATSKA SELJAČKA STRANKA
ICC	INTERNATIONAL CRIMINAL COURT
JA	JUGOSLAVENSKA ARMIJA
KNOJ	KORPUS NARODNE OBRANE JUGOSLAVIJE
KP	KOMUNISTIČKA PARTIJA
NDH	NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
NN	NARODNE NOVINE REPUBLIKE HRVATSKE
NOVJ	NARODNOOSLOBODILAČKA VOJSKA JUGOSLAVIJE
OZNA	ODJELJENJE ZAŠTITE NARODA
RH	REPUBLIKA HRVATSKA
SAD	SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
SACMED	SUPREME ALLIED COMMANDER IN THE MEDITERANIAN
SMERTŠ	<i>SMERT ŠPIJONIM</i> (SMRT ŠPIJUNIMA)
SHS	SRBA, HRVATA I SLOVENACA
SSSR	SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
UK	UJEDINJENO KRALJEVSTVO VELIKE BRITANIJE I SJEVERNE IRSKE
UNS	USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA